

**МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

**МАТЕРІАЛИ ЮВІЛЕЙНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ,
ПРИСВЯЧЕНОЇ 90-річчю НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ
ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО МЕДИЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

27 жовтня 2010 року

**Харків
2010**

УДК 026:61(06)
ББК 78.33

Матеріали ювілейної конференції, присвяченої 90-річчю Наукової бібліотеки Харківського національного медичного університету. – Харків : ХНМУ, 2010. – с.

За редакцією професора В.М. Лісового

Затверджено вченою радою ХНМУ
Протокол № 9 від 23 вересня 2010 року

Зміст

1.	Звернення ректора Харківського національного медичного університету, чл.-кор. НАМН України, професора Володимира Миколайовича Лісового до учасників ювілейної конференції, присвяченої 90-річчю Наукової бібліотеки університету	... 4
2.	Привітання з нагоди ювілею Наукової бібліотеки ХНМУ Генерального директора Національної наукової медичної бібліотеки України, Заслуженого працівника культури України Раїси Іванівни Павленко	... 5
3.	Привітання з нагоди ювілею Наукової бібліотеки ХНМУ директора Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна, Відмінника освіти України Ірини Казимирівни Журавльової	... 6
4.	Привітання з нагоди ювілею Наукової бібліотеки ХНМУ ректора Харківської державної академії культури, академіка Академії мистецтв України, професора Василя Миколайовича Шейка	... 6
5.	Іванова Ізабелла Шакирівна, директор НБ ХНМУ Шлях в 90 років: від «Книжкової лавки» до електронної бібліотеки	... 8
6.	Журавлева Ірина Казимирівна, директор ЦНБ ХНУ ім. В.Н. Каразіна Причастність к истории: сохранение книжных памятников – задача библиотек XXI века	... 15
7.	Киричок Ірина Василівна, заступник директора НБ ХНМУ Наукова бібліотека Харківського національного медичного університету: науково-дослідна робота	... 23
8.	Павленко Тетяна Борисівна, заступник директора НБ ХНМУ з інформаційних технологій Тенденції сучасного розвитку Наукової бібліотеки Харківського національного медичного університету	... 29
9.	Влащенко Людмила Георгіївна, заступник директора НБ ХНУРЕ, Плеченко Н.В., Плеченко М.В. Архіви електронних публікацій – вільний доступ до наукової інформації	... 37
10.	Гавриш Наталя Борисівна, директор бібліотеки НФаУ Інноваційні інформаційні технології бібліотеки для покращення підготовки фахівців фармацевтичної галузі	... 39
11.	Березюк Ніна Михайловна, главный библиограф ЦНБ ХНУ ім. В.Н. Каразіна В.Я. Джунковский: первый историк отечественной медицины, профессор, библиотечарь и библиограф (1767-1826)	... 44
12.	Костюкевич Тетяна Василівна, зав. відділу організації і зберігання фонду наукової літератури НБ ХНМУ Унікальні колекції у фонді Наукової бібліотеки ХНМУ	... 49

**Звернення ректора ХНМУ,
чл.-кор. НАМН України, професора В.М. Лісового
до учасників ювілейної конференції, присвяченої 90-річчю
Наукової бібліотеки університету**

Харківський національний медичний університет – найстаріша вища медична школа України. Його історія починається з 1805 року із заснування Імператорського Харківського університету і його медичного факультету.

У 1920 році на базі медичного факультету була створена медична академія, яку через рік перейменували в медичний інститут.

У 1994 році Харківський медичний інститут було реорганізовано в державний медичний університет вищого IV рівню акредитації.

У 1998 році ХДМУ став членом Міжнародної асоціації університетів світу. З листопада 2007 року університету надано статус національного.

Сьогодні в складі ХНМУ 8 факультетів, 64 кафедри; склалися і розвиваються 18 науково-педагогічних шкіл; створено 6 навчально-науково-практичних об'єднань; працюють 38 спеціалізованих медичних центрів. До структури університету входять 2 науково-дослідних інститути, 3 науково-практичних медичних центра; Медичний коледж. В університеті здійснюється підготовка лікарів з 43 спеціальностей та науково-педагогічних і наукових кадрів у магістратурі, клінічній ординатурі, аспірантурі, докторантурі. Більше 1,5 тисяч студентів – іноземні з 60 країн світу.

Важко переоцінити роль бібліотеки на протязі всієї історії університету. Можна сказати, що вона виконувала функції та завдання відразу трьох бібліотек: навчальної, наукової та публічної. Такою вона є і сьогодні, продовжуючи добрі традиції і водночас впроваджуючи новітні технології в інформаційно-освітнє середовище університету.

Бібліотека має потужні інформаційні ресурси, її унікальний книжковий фонд формується вже понад 200 років і налічує 1 млн. примірників, активно створюється фонд електронних документів. Комп'ютеризація інформаційно-бібліотечних процесів і всі пов'язані з цим нововведення: електронний каталог з цілодобовим он-лайн доступом, власний повнотекстовий електронний ресурс бібліотеки; можливість активного використання світових електронних ресурсів, впровадження безпроводного доступу (Wi-Fi) до Інтернет; створення університетського репозитарію тощо – все це відповідає сучасним вимогам та стандартам інформаційного забезпечення навчально-виховного, педагогічного, наукового процесів та самостійної роботи студентів.

Дуже багато при цьому залежить від професіоналізму бібліотечних працівників. Але наявність висококваліфікованого персоналу, світогляд і стиль мислення якого орієнтовані на перспективу, дозволяє бібліотеці успішно виконувати свою роботу на суттєво новому рівні.

Щиро вітаю ювілярів і сподіваюся, що наступні 90 років будуть не менш плідними в реалізації поставлених завдань!

Мої привітання також гостям і учасникам конференції! Бажаю всім присутнім натхнення, творчих і професійних успіхів!

**Привітання з нагоди ювілею Наукової бібліотеки ХНМУ
Генерального директора ННМБ України, Заслуженого
працівника культури України Р.І. Павленко**

Національна наукова медична бібліотека України щиро вітає колектив Вашої бібліотеки з 90-річним ювілеєм від дня заснування.

Літопис бібліотеки Харківського національного медичного університету – це історія вітчизняної медичної науки і практики. За роки існування в стінах бібліотеки народжувалось та виховувалось не одне покоління вчених-медиків, розроблялись та впроваджувались в систему бібліотечно-інформаційного обслуговування принципово нові форми і методи для сучасного навчання майбутніх спеціалістів медичної галузі.

Сьогодні Ваша бібліотека своїм авторитетом набула визнання однієї з кращих серед вузівських бібліотек України.

Потужний кадровий потенціал висококваліфікованих спеціалістів забезпечує не лише належне обслуговування користувачів, а й докладає всіх зусиль задля забезпечення наукового і навчального процесів в університеті.

Упевнені, що й надалі знання, досвід, талант і професіоналізм колективу стоятимуть на захисті здоров'я українського народу, сприятимуть розвитку і впровадженню новітніх напрямів в медичній науці, зміцненню авторитету бібліотечних працівників.

Дорогі колеги! У цей святковий день прийміть наші найщиріші побажання міцного здоров'я, добробуту, особистого щастя та злагоди в ваших родинях, мудрості, оптимізму і віри у краще майбутнє України.

**Привітання з нагоди ювілею Наукової бібліотеки ХНМУ
директора ЦНБ ХНУ ім. В.Н. Каразіна, Відмінника освіти України
І.К. Журавльової**

Від імені Харківського методичного об'єднання бібліотек вищих навчальних закладів прийміть щирі вітання з ювілеєм - 90-річчям заснування Наукової бібліотеки Харківського національного медичного університету.

Харківський національний медичний університет пройшов славетний історичний шлях від факультету Харківського Імператорського університету до незалежного вищого навчального закладу, який готує не тільки висококваліфікованих лікарів, а й педагогічні та наукові кадри для медицини.

Особливе місце в університеті завжди займала бібліотека. Історія бібліотеки - це частина біографії університету. Сьогодні Наукова бібліотека Харківського національного медичного університету - це освітній, інформаційний і культурно-просвітницький підрозділ університету з фондом понад 1 000 000 примірників, який щорічно обслуговує майже 22 000 користувачів. Бібліотека впроваджує новітні технології, надає своїм читачам доступ до світових електронних ресурсів.

Ваша бібліотека завжди була і є незамінним помічником для тих, хто прагне знань. Це почесна і важлива місія. Не забуваючи свого минулого, зберігаючи вдячну пам'ять про тих, хто стояв у джерел бібліотеки та її розвитку, Ви робите все можливе для вдосконалення всіх форм роботи, співзвучних вимогам сьогодення.

Бажаємо Вам нових здобутків, здійснення професійних планів, незгасної енергії та невтомності у повсякденній діяльності. А Ваша творча енергія і життєлюбність, відданість і високий професіоналізм, хай і надалі плідно слугують нашій бібліотечній справі.

Міцного Вам здоров'я, щастя, добра, миру і благополуччя! Хай у Вашому житті завжди панують гармонія та удача! Хай здійсняться всі Ваші мрії і сподівання!

**Привітання з нагоди ювілею Наукової бібліотеки ХНМУ
ректора ХДАК, академіка Академії мистецтв України,
професора В.М. Шейка**

Вітаємо колектив Наукової бібліотеки Харківського національного медичного університету зі славетним ювілеєм!

Ваша бібліотека є однією із провідних бібліотек вищих навчальних закладів України, яка серед перших долучилася до впровадження

сучасних інформаційних технологій. Починаючи з 1992 року активно і впевнено удосконалює свою діяльність з метою найповнішого, найоперативнішого та найякіснішого задоволення потреб медичної галузі на Харківщині, автоматизуючи бібліотечні процеси, організовуючи доступ до національних та світових інформаційних ресурсів, розширюючи зв'язки та взаємозв'язки з бібліотечними та іншими установами на різних рівнях: регіональному, національному, міжнародному.

XXI століття, визнавши одним із своїх головних пріоритетів вільний обмін і доступ до інформації, об'єктивно поставило професію бібліотекаря у перший ряд найнеобхідніших і актуальних. Бібліотека відіграє значну роль в становленні і розвитку інфраструктурних основ науки і забезпеченні її зв'язків із соціумом. Відповідно до викликів сьогодення бібліотека активно включається в широке поле нових відносин глобального інформаційного простору, об'єднує й інтегрує різні типи і види інформаційних ресурсів для здійснення наукових досліджень та поширення знань. З одного боку, бібліотека є сховищем (скарбницею) культури, культурних цінностей, архівом людських знань. З іншого – реалізує функцію комунікації між різними поколіннями, різними історичними епохами, різними співтовариствами через традиційні документні та сучасні електронні ресурси і засоби взаємодії; докладає зусиль щодо узгодження процесів взаємодії з іншими структурами системи науки та освіти.

Тісною й плідною залишається співпраця вашої бібліотеки з факультетом бібліотекознавства та інформатики ХДАК. Майже 90 відсотків бібліотечних фахівців на чолі з її директором одержали фахову підготовку в академії. Протягом багатьох років бібліотека є базою для проходження виробничої практики студентів.

Сьогодні наукова бібліотека ХНМУ – це інформаційний, культурний, освітній, соціо-комунікаційний центр, який робить вагомий внесок у розвиток медичної галузі та суспільства в цілому. Задовольняючи науково-освітні потреби у сфері медицини, ваша бібліотека забезпечує нерозривний зв'язок минулого і сьогодення, сприяє розвитку медичної освіти та науки.

Прийміть данину глибокої поваги й визнання за вашу відданість справі та побажання натхнення на подальший розвиток бібліотеки в складних сучасних умовах

Шлях в 90 років: від «Книжкової лавки» до електронної бібліотеки

І. Іванова

Відкриття Харківського університету у січні 1805 року з чотирма факультетами, у тому числі медичним, поклало початок системної підготовки лікарських кадрів в країні.

Відомо, що основу фонду університетської бібліотеки склали 3219 примірників книг, придбаних в 1803 році засновником Харківського університету Каразіним Василем Назаровичем у С.-Петербурзі.

Різноманітні джерела з історії факультету свідчать про участь вчених, викладачів та студентів-медиків у становленні та розвитку бібліотеки університету. Так професори - медики Дрейсиг В.Ф., Ванноті Л.О., Корритарі Г.Г., Попов М.О., Протопопов М.А., Гордєєнко С.С., Блюменталь А.І., Грубе В.Ф., Щьолков І.П. та інші в різні часи опікувались питаннями облаштування бібліотечних будівель, виконували обов'язки бібліотекарів та суб-бібліотекарів, робили значні внески в поповнення книжкових фондів кафедр і бібліотеки університету.

З початку свого створення і до реорганізації в академію (1920), а потім інститут (1921) медичний факультет не мав своєї бібліотеки і, природно, всі викладачі і студенти-медики були читачами фундаментальної університетської бібліотеки, а також бібліотеки Харківського наукового медичного товариства, утвореного в 1861 році з ініціативи професора медичного факультету університету Грубе Вільгельма Федоровича. На кафедрах медичного факультету створювались кафедральні бібліотеки, фонд яких формувався з особистих зібрань і праць вчених кафедр, а також дарунків і пожертвувань.

Навчальна база медичного факультету впродовж багатьох років залишалась надзвичайно убогою, зовсім недостатньою для забезпечення навчального процесу. Серед студентів факультету набирала популярність система книгообміну. З їх ініціативи була організована так звана «Книжкова лавка», де збиралась медична література, конспекти лекцій і відбувався книгообмін.

У 1919 році профком університету передав у «Книжкову лавку» кілька сотень примірників книг серії «Практична медицина». Таким чином, утворилася невелика бібліотека, роботу якої очолив призначений Профкомом студент 2 курсу медичного факультету Марко Левін. Створена на суспільних засадах ця бібліотека ніким не фінансувалася. Працювали в ній студенти-добровольці і, як заохочення, одержували пайок.

У 1920 році медичний факультет університету поєднується з Жіночим медичним інститутом у Медичну академію. В 1921 році Академія

перейменовується в Медичний інститут. Кафедральні фонди, пройшовши всі етапи реорганізації факультету в інститут, стають базою створення Бібліотеки медичного інституту, до якої приєднується і профкомівська бібліотека (колишня «Книжкова лавка»). Бібліотека одержує свій штат (6 чоловік), асигнування з бюджету інституту на комплектування. До цього часу за більшістю дисциплін з'являються вітчизняні підручники, витісняючи перекладні.

І першим завідувачем бібліотеки Харківського медичного інституту (ХМІ) стає Левін Марко Миронович (1898-1968), очолює її з 1920 по 1931 рік, докладає багато сил у становлення і розвиток бібліотеки. Випускник ХМІ, М.М. Левін згодом стає професором; з 1939 по 1968 рік – завідувачем кафедри хірургії.

Зі студентської «Книжкової лавки» бібліотека перетворилась в учбово-наукову, з фондом понад 50 тисяч примірників. Купуються усі книги, що друкуються по медицині і суміжних науках, почалася передплата періодичних видань. З 1923 року в бібліотеку стала надходити й іноземна література.

Так у 1923-25 роках бібліотека одержала велику партію книг з Німеччини, відібраних академіком В.П. Воробйовим під час його відрядження в цю країну. Поступово збільшується штат бібліотеки. Відкрито просторий читальний зал на 70 місць; почалася робота з ведення каталогів, обліку літератури, складанню рекомендаційних списків літератури, організації бібліографічних оглядів. Бібліотеці істотно допомагав актив студентів.

У 1931 році М.М. Левін цілком зайнявся науковою і клінічною роботою і на завідування бібліотекою була призначена Ганна Іванівна Калита, лікар за фахом, у 1903 році вона закінчила медичний факультет Паризького університету, там же захистила дисертацію на звання доктора медицини.

У 1935 році Харківська вища медична школа відзначила свій 130-річний ювілей. На цей час Харківський медичний інститут перетворився з факультету Університету в багатофакультетний медичний вищий навчальний заклад, в якому навчалось 2 359 студентів, було 58 кафедр з колективом понад 370 викладачів.

Фонд бібліотеки в 1935 році складав 53 981 примірник, у тому числі 7 131 примірник - українською і 3 564 примірники - іноземними мовами. У 1937 році бібліотека була поділена на навчальну і наукову, обидві із самостійним бюджетом та завідувачами. Г.І. Калита перейшла на завідування навчальною бібліотекою; наукову бібліотеку очолила Френкель Марія Євнівна, фармаколог за фахом.

Напередодні Великої Вітчизняної війни наукова бібліотека інституту інтенсивно поповнювалась всією новою літературою, передплачувались усі вітчизняні медичні періодичні видання. Фонд бібліотеки нараховував – 180 000 примірників літератури. В бібліотеці були добре розроблені на весь фонд каталоги: алфавітний, систематичний і предметний, зведений каталог кафедральних фондів.

Тимчасова окупація Харкова завдала величезної шкоди бібліотеці інституту: Гістологічний корпус, де розташовувалась бібліотека, згорів. Тільки незначну частину фондів наукової і навчальної бібліотек удалося зберегти завдяки самовідданості співробітників бібліотеки. Харків був звільнений 23 серпня 1943 року, і вже з кінця цього року відбулося часткове обслуговування читачів, в основному, студентів. Бібліотека розміщується у корпусі по вул. Сумській 1. Велику допомогу в цей важкий час надає Державна медична бібліотека, яка знаходилась навпроти (вул. Сумська 4), організувавши 2 читальних зали для студентів. Розбір фондів було закінчено до 1 травня 1946 року, відбудовувались каталоги, поступово відновлювалась бібліографічна робота. У 1946 році штат бібліотеки складає 15 осіб.

У післявоєнні роки співробітниками бібліотеки разом із студентським активом зроблена велика робота з відновлення бібліотеки, її фондів, каталогів, організації всіх напрямків роботи.

Після звільнення з роботи у 1951 році М.Є. Френкель протягом наступних двох років змінилось 4 завідувачі бібліотекою. З 1953 по 1959 рік бібліотеку очолювала Марія Костянтинівна Федорова. Фонд бібліотеки у 1953 році складав 160 684 примірники, в тому числі: 61 126 – навчальної та 95 558 примірників – наукової літератури. Працювало 4 читальних зали, 2 з яких у студентських гуртожитках. Приступили до створення топографічного каталогу, алфавітного каталогу журнальних статей.

Наприкінці 50-х років в читальних залах студентських гуртожитків бібліотекою стали проводитись диспути, огляди літератури, зустрічі з письменниками.

30 листопада 1959 року завідувачем бібліотекою було призначено Петра Петровича Склярова, ветерана війни з великим стажем партійної роботи, але далекого від бібліотечної справи. У роки роботи П.П. Склярова продовжувалась робота по удосконаленню довідково-бібліографічної роботи, було виділено довідково-бібліографічний фонд, розпочато створення каталогу художньої літератури.

З 1966 року завідувати бібліотекою стала Світлана Юхимівна Фоміна, бібліотекар з великим стажем і досвідом роботи. Фонд на той час налічував 343 847 примірників літератури, було завершено створення

топографічного каталогу, велика увага приділялась предметному каталогу, його наповненню та редагуванню. Активізувалась масова та інформаційна робота, стали організовуватись «Дні інформації», складались бюлетені нових надходжень, активізувалась робота в читальних залах гуртожитків.

Наступною проблемою, потребуючою великих зусиль колективу бібліотеки та її завідувача, був переїзд бібліотеки у 1978 році в новий корпус. Фонд бібліотеки на цей час нараховував 573 887 примірників. Окрім функціонуючих 3-х читальних залів у гуртожитках були організовані 2 нових.

Увесь фонд соціально-економічної літератури і каталог з 1984 року було переведено на таблиці ББК, продовжено редагування предметного каталогу та переміщення в нові каталожні шафи. Штат бібліотеки збільшився до 32 одиниць, змінилась структура бібліотеки, введено нові посади.

Світлана Юхимівна очолювала бібліотеку до 1985 року, багато зробила для її розвитку, удосконаленню усіх напрямків роботи, згуртування колективу; вона мала великий авторитет, як у співробітників бібліотеки, так і серед професорсько-викладацького складу інституту.

На кінець 1985 року фонд бібліотеки нараховував вже понад 600 000 примірників і щорічно інтенсивно поповнювався. Необхідно було терміново вирішувати питання, пов'язані з розміщенням і організацією фонду, створенням сприятливих умов для роботи користувачам і співробітникам бібліотеки. Було створено відділ книгозбереження наукової літератури, що раніше входив в структуру відділу обслуговування науковою літературою; організовано читальний зал з відкритим доступом до фонду, пізніше реорганізований у зал гуманітарної підготовки. У 1993 році у новому учбово-лабораторному корпусі було виділено 400 кв. м площі для розміщення фонду навчальної літератури (більше 400 000 примірників) і організації диференційного обслуговування студентів молодших і старших курсів на 2-х абонементів і у 2-х читальних залах. У 90-ті роки були створені: відділ іноземної літератури, абонемент художньої літератури, відкрито читальний зал медичних періодичних видань. Організація секторів: автоматизації та методичної роботи, періодичних видань, організації та ведення предметного каталогу, інформаційного обслуговування, комплектування іноземної літератури, реставрації та збереження фонду, масової роботи - сприяла більш якісному та оперативному інформаційно-бібліотечному обслуговуванню всіх категорій користувачів, збереженню фонду, поліпшенню ведення довідкового апарату, впровадженню новітніх технологій в практику роботи.

Особливою віхою став для бібліотеки процес комп'ютеризації, початий наприкінці 1991 року з одного ПК. За ці роки пройдено шлях від локального автоматизованого робочого місця до автоматизованої бібліотечно-інформаційної системи. З 1992 року розпочато процеси створення електронного каталогу. В практику роботи впроваджувалось декілька програм – МАРК, УФД:Бібліотека, ИРБИС 64; з 1995 року використовується електронна пошта, з 1999 року – Internet. У 2002 році сектор автоматизації та методичної роботи реорганізується у сектор інформаційних технологій. У 2003 році відкрито 2 зали електронної інформації – для студентів і науковців. Сьогодні парк обчислювальної техніки бібліотеки налічує 34 ПК, 17 одиниць копіювально-розмножувальної техніки. Введено в експлуатацію систему безпроводного доступу Wi-Fi до мережі Internet, відкрито доступ до електронного каталогу на сайті університету і можливість доступу до повнотекстових документів через Web-ИРБИС. Бібліотека активно працює над створенням електронної бібліотеки, яка на цей час містить понад 1 тисячу CD, DVD, серед яких більше 500 компакт-дисків – навчальні, понад 2 600 файлових документів тощо.

НБ ХНМУ є учасником корпорації на чолі з Національною науковою медичною бібліотекою України, мета якої – формування Зведеного каталогу медичних бібліотек України на базі єдиного програмного забезпечення АБИС ИРБИС, використання міжнародного формату представлення бібліографічних даних і електронного тезаурусу предметних рубрик MESH.

Зараз здійснюється формування репозитарію – електронного архіву повнотекстових версій навчально-методичних посібників, лекційних матеріалів, монографій, авторефератів дисертацій, статей тощо, підготовлених вченими, викладачами, студентами і співробітниками ХНМУ. Вивчається питання організації віртуальної довідкової служби. Планується організація автоматизованого обслуговування користувачів на абонементях.

За останні роки в університеті фактично формується нове освітньо-виховне середовище. Важливим кроком на шляху України до євроінтеграції є приєднання до Болонського процесу, перехід на кредитно-модульну систему навчального процесу та необхідність забезпечення навчального, педагогічного, наукового та виховного процесів якісними інформаційними ресурсами та створення сприятливих умов для самостійної роботи студентів.

Наукова бібліотека університету використовуючи багатий мільйонний фонд на традиційних носіях, власні електронні ресурси, Internet-ресурси проводить наполегливу роботу щодо перетворення її в сучасний

бібліотечно-інформаційний центр, де надаються традиційні та новітні види бібліотечних та інформаційних послуг. Зараз в структурі бібліотеки 7 відділів, 6 секторів. Диференційному обслуговуванню користувачів сприяє розгалужена мережа пунктів обслуговування: 4 абонементи – 2 навчальної, наукової і художньої літератури; 11 читальних залів, в тому числі: 2 – електронної інформації (для студентів і науковців), медичних періодичних видань, гуманітарної підготовки, навчальної і наукової літератури, 5 читальних залів у студентських гуртожитках; 10 бібліотечних пунктів на кафедрах. Щомісяця бібліотека проводить Дні інформації, в рамках яких організовуються перегляди нових надходжень, тематичні виставки, індивідуальні і групові консультації тощо. З 2006 року бібліотека започаткувала і провела вже 7 семінарів-презентацій для молодих вчених університету.

Важливою складовою інформаційного забезпечення є доступ до світових електронних ресурсів. Бібліотека багато років є членом Консорціуму за проектом «Електронна інформація для бібліотек», який забезпечує доступ до світових БД («EBSCO»): майже 5,5 тисяч періодичних видань медико-біологічного профілю, більша частина з яких – повнотекстові. Доступ до БД EBSCO, HINARI, Nature Publishing Group здійснюється через IP- адресу університету.

Освіта в університеті тісно пов'язана з вихованням, духовною і психологічною підтримкою молодого покоління, тому виховній і культурно-просвітницькій роботі бібліотека приділяє значну увагу, реалізуючи щорічний «План виховної і культурно-просвітницької роботи», який доповнює проведення навчально-виховної роботи університету в цілому. В залі гуманітарної підготовки організовані Центри Європейської і Північноатлантичної інформації.

З метою удосконалення всіх напрямків діяльності бібліотеки проводяться наукові дослідження, працює Бібліотечна Рада, Рада з науково-методичної роботи. Тільки за останні 5 років співробітники бібліотеки брали участь у понад 50 міжнародних, республіканських та регіональних конференціях, семінарах, тренінгах, на яких зроблено 30 доповідей; науково-дослідницькі здобутки та методичні розробки, досвід роботи викладено у 39 друкованих працях. Один співробітник виконує дисертаційну роботу «Документні ресурси медичних бібліотек Харківського регіону: проблеми інтеграції».

Бібліотечні працівники сьогодні – навігатори мережевих інформаційних ресурсів, адміністратори АБІС, педагоги й консультанти. Це потребує постійного оновлення професійних знань, вдосконалення традиційних і освоєння нових інформаційних технологій, вивчення і впровадження передового досвіду, оволодіння основами медичних знань і

термінології, вдосконалення знання англійської мови тощо. На сьогодні 95% фахівців бібліотеки мають вищу освіту. Проведена атестація співробітників виявила високий рівень їхнього професіоналізму.

Різноманіття становлення і розвитку Наукової бібліотеки Харківського національного медичного університету на протязі 90 років складалося і складається з повсякденної праці колективу в цілому і кожного співробітника окремо.

Сьогодні, мені здається, добра нагода згадати співробітників, які в різні роки по крихтах збирали фонд бібліотеки; рятували і відновлювали його в повоєнні роки; з нуля створювали каталоги і картотеки; сприяли плідній роботі читачів; упроваджували і удосконалювали нові форми і методи роботи. Це співробітники 40-х, 50-х, 60-х років: Корхова Євгенія Олександрівна, Сурукчі Ізабелла Степанівна, Руф Любов Дмитрівна, Ловля П.С., Журавльова Олена Казимирівна, Мигрина Раїса Петрівна, Самойленко Міла Петрівна, Маркович Ірина Михайлівна, Шев'якіна Євдокія Кузьмівна. 70-х років: Каплуновська Буся Мойсеївна, Караптан Зіта Миколаївна, Олейник Клара Павлівна, Радута Галина Василівна, Сергєєва Клавдія Федорівна. 80-90-х років: Жулід Тетяна Григорівна, Майорова Лідія Іванівна, Назарко Валентина Парфентіївна, Рудіч Ніна Миколаївна.

Зараз в колективі бібліотеки плідно працюють наші поважні ветерани: заслужені працівники університету завідувачі відділами Медведєва Нелля Олексіївна, Осіпова Ольга Іванівна; заслужений працівник університету головний бібліотекар Удовиченко Клавдія Юхимівна, головний бібліотекар Бочарова Лариса Валентинівна, бібліотекар 1 категорії Журавель Алла Іванівна. Пошана і велика вдячність їм за багаторічну відданість справі та високий професіоналізм і побажання всіляких гараздів.

Особливо хочу відмітити й висловити вдячність сучасному активу бібліотеки, її керівному складу: заступникам директора Ірині Василівні Киричок і Тетяні Борисівні Павленко, ученому секретарю Наталі Дмитрівні Гаєвій; завідувачам відділів і секторів, головним і провідним спеціалістам. Бібліотекарі, бібліографи, інженери – всі хто своєю повсякденною працею прагнуть бути корисними своєму користувачеві, університетові.

Всі наші скромні досягнення здійснюються завдяки постійній підтримці з боку ректора, керівництва університету; наших методичних центрів – Національної наукової медичної бібліотеки України, Харківського методичного об'єднання бібліотек вищих навчальних закладів, кожного з присутніх на нашому святі. Велике вам всім спасибі!

Причастность к истории: сохранение книжных памятников – задача библиотек XXI века.

И. Журавлева

В библиотеке Харьковского классического университета хранится книга, изданная в 1919 году в Москве Комитетом по охране художественных сокровищ. Это небольшое издание, автором которого является выдающийся искусствовед, Народный художник СССР, академик, один из основоположников музееведения, реставрационного дела и охраны памятников искусства и старины, Игорь Эммануилович Грабарь. А книга называется «Для чего нужно охранять и собирать сокровища искусства и старины». Несмотря на то, что в основном его книга посвящена проблемам сохранения и охраны художественных сокровищ и затрагивает, прежде всего, вопросы музеев и галерей, процитируем строки из его работы, из главы «Что надлежит сохранять?»: «Каждый народ проявляет свои духовные силы и творчество в целом ряде монументальных памятников и во множестве предметов искусства и быта. Первые надлежит всемерно охранять, вторые всячески собирать. Монументальными памятниками культуры являются: древние церкви, костелы, кирки, мечети, синагоги и всякие молитвенные дома, а также живопись ... дворцы, замки, генерал-губернаторские или губернаторские дома, театры, старинные здания,... старинные пожарные каланчи, усадьбы, фонтаны, колокола пушки и т.п. Все это, часто малопонятное и непригодное для нужд современной жизни, отражает культуру и искусство прошлых веков и уже, поэтому подлежит тщательному сбережению и охранению». Эти строки были написаны в 1919 году, к сожалению, они не смогли уберечь от разрушения ни соборы, ни синагоги и мечети, ни рассредоточения библиотек и закрытия музеев, ни снос памятников архитектуры. Но история иногда делает неожиданные повороты и события, происшедшие десятилетия тому назад, начинают сходиться, круг замыкается.

Накануне празднования 200-летия университета, выступая на торжественном собрании перед коллективом, Митрополит Харьковский и Богодуховский Никодим неожиданно в своей речи вспомнил, что в его жизни было достаточно печальное событие, связанное с университетом. «Как-то ночью, – рассказал Владыка, – ко мне постучали молодые ребята, они сказали, что они студенты и им было приказано вынести мешки с литературой, списанной из университетской библиотеки, для уничтожения». У студентов руки не поднялись отнести книги для сдачи в макулатуру, поэтому тайно ночью они и принесли богословские издания в Епархию. Владыка горько сожалел, что такой случай имел место и призвал сохранять и беречь все то, что нам досталось в наследие от наших

потомков. А в 2009 году библиотека опубликовала воспоминания одной из старейших своих сотрудниц, проработавшей в библиотеке с 1945 по 1991 год – Веры Карапетовны Мазманьянц. Именно она внесла ясность в эту историю, рассказав следующее: «С ужасом вспоминаю один факт. Когда-то в библиотеке при систематической расстановке был I-й отдел – богословская литература. Все старые дореволюционные каталоги с него начинались. Как неактуальный, он был снят с полок и сложен в помещении вне библиотеки, во дворе. И много лет там находился. Когда зам. директора была Г.И. Солдатова, она решила от этой литературы избавиться, передать ее в утиль. Я ее очень просила не делать этого без меня, дать возможность сначала просмотреть их. Но... она этого не сделала. Книги вывезли. Уверена, что там было немало редкостей. Я все ей высказала, а потом долго плакала». Случай этот произошел в семидесятые годы XX столетия. Почти через 40 лет В.К. Мазманьянц узнала, что книги были не уничтожены, а сохранены, благодаря поступку студентов и доброй воле Владыки.

Решением Коллегии Министерства образования и науки Украины от 22 ноября 2007 года Центральная научная библиотека Харьковского национального университета имени В.Н. Каразина возглавляет секцию Научно-методической библиотечной комиссии МОН Украины по организации и сохранению информационных ресурсов в библиотеках. Что конкретно сегодня можно сделать для сохранения книжного богатства, стоящего на книжных полках в вузовских библиотеках Украины? На совещаниях директоров библиотек ВНЗ, проводимых НМБК МОН Украины, постоянно поднимаются вопросы о проблемах сохранения книжных фондов и зданий библиотек. Справедливости ради можем отметить, что в рекомендательных письмах НМБК МОН Украины к руководству вузов наши предложения нашли свое отражение. Напомню, что в письме НМБК МОН Украины от 23.03.07 Департаментом высшего образования МОН Украины рекомендовано рассмотреть вопросы относительно оснащения библиотек системами контроля и защиты библиотечных фондов от несанкционированного выноса; в письме от 21.08.08 НМБК приняла решение просить МОН Украины рассмотреть вопрос о возможности создания на базе ведущих высших учебных заведений реставрационных центров, и рекомендовать ректорам усилить внимание к вопросам обеспечения сохранения и физического состояния библиотечных фондов, особенно редких и ценных изданий, в том числе и биозащите фондов.

В марте 2009 года Секция по организации и сохранению информационных ресурсов НМБК МОН Украины совместно с факультетом последипломного образования Харьковского университета

на базе ЦНБ ХНУ имени В.Н. Каразина провела научно-практический семинар «Проблемы сохранения редких изданий». Три доктора наук, профессора: С.А. Добрусина – директор Федерального центра консервации библиотечных фондов Российской национальной библиотеки (СПб, Россия), Г.И. Ковальчук – заведующая отделом старопечатных и редких изданий Национальной библиотеки имени В.И. Вернадского, И.Я. Лосиевский – заведующий научно-исследовательским отделом книговедения, коллекций редких изданий и рукописей Харьковской государственной научной библиотеки имени В.Г. Короленко, делились опытом своей работы, освещали проблемы, намечали пути их решения в сегодняшней сложной экономической ситуации.

Профессионалы библиотечного дела сожалели о том, что, по сути, остается неразрешимой на сегодняшний день проблема подготовки кадров для отделов редких книг, не существует и стабильной системы повышения квалификации для библиотекарей, работающих с редкими изданиями, не говоря уже о реставраторах.

Еще в 2002 году заведующая отделом редких книг и рукописей Научной библиотеки Московского государственного университета имени М.В. Ломоносова И.Л. Великодная отмечала, что «...в момент внедрения компьютерных технологий в наши библиотеки перед всеми нами стояла основная задача – создание электронного каталога на новые поступления. Эту задачу выполнили, наверное, все [для справки: в Харьковском зональном методическом объединении, на конец 2009 года в электронные каталоги внесено около 3 165 363 записей]. Теперь же перед вузовскими библиотеками стоят цели более сложные – описать и создать электронные каталоги на свои старые редкие фонды... Создание единой базы данных редкого фонда вузовских библиотек – вот цель и задача XXI века». Спустя 8 лет, мы говорим о том, а кое-кто уже и делает, что необходимо представлять для читателя в сети Интернет полнотекстовые варианты книг, в том числе и редкие издания, так, как, например, это делает Научная библиотека имени М.А. Максимовича Киевского национального университета имени Т. Шевченко. Благодаря полученному гранту в библиотеке проходит работа по оцифровке старопечатных изданий. На 1 сентября 2010 года на сайте библиотеки, в цифровом репозитории, выставлено 614 полнотекстовых версий старопечатных изданий www.rarelib.undp.org.ua/ukr/. Уже, практически перестали спорить о том, что для долговременного сохранения информации приоритетным является процесс микрофильмирования, а для предоставления её читателю – оцифровка. Формирование полнотекстовых копий является дорогостоящей, но необходимой мерой не только для доступа читателей к

раритетам, но и дает возможность сохранять оригинал, особенно тех изданий, которые крайне нуждаются в реставрации.

В 2009 году ЦНБ ХНУ имени В.Н. Каразина стала участницей проекта «Электронные библиотеки Украины: Центры знаний для университетов Украины» и представила в Интернет университетский репозиторий <http://dspace.univer.kharkov.ua/?locale=uk>. В электронном архиве размещаются статьи ученых, сотрудников и студентов университета, презентации, авторефераты, труды ученых, работавших в прежние годы (с сохранением авторского права), размещаются и тексты редких изданий, хранящихся в библиотеке.

Но все-таки, «...сейчас, как никогда важна одна из главнейших задач библиотек – сбор, хранение, описание и выдача письменных объектов прошлого. Если прекратится циркуляция произведений, которые содержались в этих объектах, и тем более, если они сохраняются только в электронном виде, мы рискуем утратить понимание той культуры текстов, в рамках которой они отождествлялись с объектами-носителями.... библиотека будущего должна стать местом, где по-прежнему будет происходить изучение подобных текстов и приобщение к письменной культуре в тех ее формах, какие отличали и в большинстве своем отличают ее и сегодня», – это слова французского историка и социолога Роже Шартье, который в своих исследованиях описывает, как носитель текста будь-то свиток, кодекс, экран компьютера влияет на восприятие одного и того же текста.

А вот еще одно мнение. В 2009 году в Париже, а в 2010 в Санкт-Петербурге в издательстве «Симпозиум» вышел совместный труд знаменитого итальянского писателя Умберто Эко и известного французского романиста Жан Клод Карьера под символическим названием «Не надейтесь избавиться от книг». Авторы отмечают, что уже сегодня огромное количество людей интеллектуального труда никогда не пишет от руки, включая писателей, похоже, в недалеком будущем единственными, кто пишет от руки, останутся фармацевты. Размышляя на тему, книга-Интернет они делают вывод, что Интернет рано или поздно станет препятствием к взаимопониманию между человечеством: «Каждая культура отсеивает знания, тем самым диктуя нам, что следует сохранить, а что предать забвению. В этом смысле различные культуры обеспечивают общее поле взаимопонимания... с Интернетом, который выдает вам все подряд и вынуждает... отсеивать информацию не посредством культуры, а посредством собственных мозгов, мы рискуем обзавестись шестью миллиардами энциклопедий — что станет препятствием ко всякому взаимопониманию».

В течение многих лет обсуждается необходимость в национальном подходе к проблеме сохранения библиотечных фондов. Немногие страны могут заявить, что у них есть национальная программа сохранности. А в тех странах, где программа разработана, обычно говорят о ее умеренном успехе, писала в своих статьях и говорила об этом на семинаре в Харькове С.А. Добрусина. Впервые в России спланированная деятельность по обеспечению сохранности библиотечных фондов получила комплексное государственное финансирование по всем выделенным приоритетным направлениям. Отрадно и то, что Программа реализуется на практике. В массовом порядке оцифровываются памятники письменности и печати – как в целях их сохранения, так и в целях обеспечения доступности. В библиотеках модернизируются системы охранной сигнализации, противопожарной защиты, системы ТВ наблюдения и технического оснащения книгохранилищ. Национальная программа сохранения библиотечных фондов Российской Федерации впервые в истории страны позволила системно подойти к решению дорогостоящей задачи сохранения национального наследия, хранящегося в библиотеках. Без государственной поддержки не потянут библиотеки и затраты на химическую антиокислительную обработку бумаги, на микрофильмирование документов. В результате действия Национальной программы в библиотеках разных ведомств организованы межрегиональные и региональные центры консервации документов, в том числе и в Научной библиотеке Томского государственного университета, где также открыт центр, располагающий необходимым оборудованием, материалами для реставрации, дезинфекции, химической обработки и фазовой консервации документов.

В Харьковском методическом объединении вузовских библиотек за последние несколько лет библиотеки активизировали работу по выявлению редких книг и созданию соответствующих структур. В Научной библиотеке Харьковского авиационного университета (НТБ НАУ имени М.Е. Жуковского) в результате сплошного просмотра фонда был организован отдел редких книг, работа по выявлению ценных книг ведется в библиотеке Харьковского университета радиоэлектроники (НБ ХНУРЭ). В Научной библиотеке Национальной юридической академии Украины имени Ярослава Мудрого организован сектор страхового копирования, проводятся микологическое и энтомологическое обследование книжных памятников, выявляются книги с автографами, эскибрисами, собрана коллекция периодических правовых изданий. В НТБ Полтавского национально-технического университета имени Ю. Кондратюка создана БД «Редкие и ценные издания. В НТБ ХНТУ «ХПИ» функционирует электронный каталог редких и ценных изданий, в

который вводятся данные о провенансах редких книг (экслибрисов, автографов, печатей, маргиналий), а также сведения о состоянии сохранности книги.

В конце 2009 года в Украине была разработана Концепция Государственной целевой национально-культурной программы по созданию единой информационной библиотечной системы «Библиотека – XXI». Программой предусмотрено создание единой информационной инфраструктуры, которая бы охватывала библиотеки и архивные учреждения.

Но, тем не менее, можем еще раз подчеркнуть – необходимо принять новую Национальную программу сохранения библиотечных фондов Украины, включая и фонды вузовских библиотек, и также системно подойти к решению задачи сохранения национального наследия, хранящегося в наших библиотеках.

В ноябре 2007 года в Национальной библиотеке Беларуси прошли четвертые Международные книговедческие чтения «Новые технологии в сохранении документального наследия». Выступления белорусских коллег, представителей ЮНЕСКО, коллег из Польши, России, Ирана, Германии, Казахстана свелись к единой мысли: эту конференцию можно было переименовать и назвать «Сохранение оригиналов». Нужно сохранять оригиналы, сохранять фонды, а также сохранять информацию на новых носителях. Было отмечено, что пессимистические сведения о разрушительных процессах, идущих в фондах библиотек, оказались сильно преувеличены, а современные технологии консервации делают повышение прочности и долговечности бумаги достижимыми. А вот как обеспечить долговременную сохранность машиночитаемой информации, пока не знает никто, и на сегодняшний день это тоже проблема. Профессиональные исследования лазерных дисков говорят о сроке их службы в радиусе от 3 до 100 лет в зависимости от условий хранения и эксплуатации. Было еще раз привлечено внимание к газетам, именно для газетной бумаги существует самый сильный риск разрушения в процессе использования. В качестве примера приведена Национальная университетская библиотека Финляндии, в которой обслуживание читателей микроформами преобладает над обслуживанием традиционными изданиями.

Разговор на семинаре в Харькове касался и таких сложных проблем как обеспечение безопасности фондов, реагирование на чрезвычайные ситуации, хищения в библиотеках и способы уберечься от них. Зафиксировано, что ежегодно в мире происходят кражи культурных ценностей на 10 млрд. долларов. А на культурные ценности стран Восточной Европы идет организованная охота. После незаконной торговли

оружием и наркотиками противоправные операции с культурными ценностями занимают третье место в мире среди преступлений международного характера, а архивно-рукописные ценности начинают превышать % заинтересованности у коллекционеров по сравнению с музейными ценностями. Появился интерес и к автографам известных личностей. Возросшая рыночная стоимость книжных раритетов за последние годы делает библиотеки объектом криминогенной опасности и ставит их в один ряд с музеями, в которых сохраняются бесценные экспонаты.

Что способствует кражам? Считается, что к одной из главных причин является отсутствие охраны и охранной сигнализации, перебои в работе этих систем, отсутствие камер наблюдения в библиотеках и архивах. К негативным факторам относятся и размещение на территории, прилегающей к документохранилищам, ресторанов, торговых центров, автостоянок.

К другой категории краж относятся кражи, которые могут совершать так называемые «внутренние злодеи» – неблагополучные, недобросовестные сотрудники, а способствуют таким кражам недостоверный учет и отсутствие контроля над перемещением документов.

Отметим также и отсутствие соответствующей действующей законодательной базы.

Не говоря о тайных хищениях, кражах, совершаемых со взломом, скажем, что библиотечный книжный вор – личность достаточно неординарная, он же пытается украсть книгу практически среди бела дня и в читальном зале, поэтому он коммуникабелен, культурен, вежлив, начитан, входит в доверие к сотрудникам, а в подходящий для этого момент издание тем или иным путем может исчезнуть из библиотеки. Для посещения отделов РК обязательно фото на читательском билете, даже если он выдается на 1-3 дня. И необходимо сохранять это фото в электронной базе читателей библиотеки. В отделах необходимо иметь и специальные анкеты, в которых указываются паспортные данные читателя, место работы, учебы, цель изучения издания. Необходимо быстрое реагирование среди сотрудников разных библиотек, если появляется подозрительный читатель или интерес к какому-либо редкому изданию, надо предупреждать друг друга, отмечала профессор Г.И. Ковальчук.

Существует ряд сайтов, посвященных продажам антиквариата в режиме он-лайн. Приведу информацию, взятую с сайта «Антикварные книги» www.antiquebooks.ru/. На странице «Список редких антикварных книг» содержится информация о наиболее востребованных и дорогих редких антикварных книгах. «Список» составлен на основе анализа предложения и спроса на антикварные издания за последние 10 лет.

Обозначенные в данном каталоге издания на сегодня являются библиографической редкостью. Спрос на указанные в каталоге книги в несколько раз превышает предложение, поэтому цена на эти издания высока. Если Вы захотите продать одну из Ваших редких книг, предложите ее нам. Мы покупаем интересные нам книги по самым высоким ценам, независимо от постоянно изменяющегося спроса».

А вот сайт www.genon.ru/ предоставит вам информацию, где в Интернете можно купить-продать антикварную или букинистическую книгу.

Владельцы антикварных салонов должны проводить обязательную экспертизу законного появления у них антиквариата, редких книг и архивных документов. Уверены ли мы, что они это делают?

К сожалению, интерес к антиквариату растет, в том числе и к книжным памятникам. Приведем информацию еще с одного из сайтов антикварного Интернет-магазина www.rarebooks.ru/ru/about/ «Цены на книги растут с каждым годом. По статистике последних лет, в среднем за три года стоимость антикварных книг вырастает на 70 – 90 %, а в некоторых случаях до 300%. При этом процесс повышения цен практически непрерывный и затрагивающий все темы книжного собирательства, что выгодно отличает книги с точки зрения инвестиционной привлекательности от, например, картин современных художников, где многое определяется сиюминутной модой. Коллекционирование старых книг сделалось атрибутом просвещенности и высокого общественного положения».

По всей видимости, библиотекам необходимо отслеживать на крупных антикварных сайтах появление книжных памятников с целью обнаружения там изданий, утраченных из библиотек по разным причинам, а также иметь представление о путях возвращения утраченного. Приведу адреса некоторых сайтов, на которых можно найти информацию об украденных библиотечных раритетах: это специальный раздел сайта Интерпола "Stolen Works of Art" www.interpol.int/Public/WorkOfArt/; сайт Комитета по безопасности Секции редких книг и рукописей Американской ассоциации библиотек, RMBS Security Committee www.rbms.nd.edu/committees/security/theft_reports/, а также отправляю всех к статье профессора, известнейшего в Украине архивиста Геннадия Владимировича Боряка «Архівні і бібліотечні крадіжки в контексті глобалізації та боротьба з ними», опубликованной в журнале «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія» (2006, № 2).

Завершая выступление, приведу некоторые пожелания, высказанные участниками семинара в Харькове:

✓ Для того, чтобы обеспечить надлежащую защиту памятников необходимо финансирование, но ведь самое необходимое зависит от нас с вами – это, прежде всего, учет и контроль, добросовестное отношение к своим обязанностям. Категорически запрещается вход в хранилища сотрудников других отделов без соответствующих распоряжений

✓ Необходима регулярная плановая проверка ценных и редких изданий, проверки коллекций могут проводиться и в отдельные дни, но они обязательно должны завершаться актами того дня, когда проводилась проверка.

✓ Надо, чтобы обучающие семинары по сохранности фондов и работе с редкими книгами стали традиционными, а после их проведения обязательно были видны результаты. И, наконец, необходимо, чтобы руководство университетов знало о предложениях библиотек по сохранению книжных памятников, поддерживало их и всячески помогало.

История и фонды каждой библиотеки по-своему уникальны.

Сегодня, 90 лет спустя после появления работы И.Э. Грабаря, восстанавливаются утраченные памятники культуры, соборы, костелы, синагоги, мечети. Один из главных символов Харькова, Успенский собор, возвращен Украинской православной церкви. Мы начинаем беречь, сохранять, возвращать культурную и духовную память. Круг замкнулся, мысли знаменитого искусствоведа востребованы и звучат современно. Надежда и вера на то, что нашими общими усилиями нить истории не прервется, память сохранится для будущих поколений – остаются...

Наукова бібліотека Харківського національного медичного університету: науково-дослідна робота

І. Киричок

У 2010 році Наукова бібліотека Харківського національного медичного університету (НБ ХНМУ) святкує свій 90-річний ювілей. За майже віковий період бібліотека пройшла всі етапи становлення від кафедральних бібліотек медичного факультету Харківського імператорського університету, "книжкової лавки", організованої з ініціативи студентів цього факультету, до інформаційно-бібліотечного центру з розвинутою структурою і системою диференційного обслуговування всіх категорій користувачів, електронними каталогом і фондом, залами електронної інформації для студентів і науковців з безлімітним доступом до Інтернет з використанням технологій Wi-Fi.

Серед різноманітних напрямків діяльності бібліотеки науково-дослідна робота займає особливе місце. Проблематика наукових досліджень в НБ ХНМУ відповідає проблемам практики. Науковий аналіз

розвитку діяльності дозволяє визначити пріоритетні напрямки наступних наукових досліджень з метою підвищення ефективності роботи бібліотеки.

Одним з провідних напрямків дослідної роботи кожної бібліотеки є вивчення її розвитку та історії формування фондів. Директор бібліотеки І.Ш. Іванова зібрала цінний науковий матеріал з історії бібліотеки ХНМУ, вивчила багато першоджерел, які яскраво відбивають етапи розвитку університету і бібліотеки, починаючи з 1805 року. Вперше була відтворена хронологія змін керівництва бібліотеки, знайдено факти з біографій керівників, що стояли на початку створення бібліотеки в стінах медичного університету. Це дало змогу реально представити діяльність бібліотеки на різних історичних етапах, розкрити динаміку формування фондів, показати удосконалення форм і методів обслуговування, висвітлити внесок професорсько-викладацького складу та співробітників бібліотеки у її розвиток. Підготовлений матеріал знайшов відображення у її статтях "Библиотека Харьковского государственного медицинского университета: вчера, сегодня, завтра" (1999), "Минуле та сьогодення бібліотеки Харківського державного медичного університету" (2000), "Від "книжкової лавки" до електронної бібліотеки" (2010) та ін. Також результати цих досліджень суттєво допомогли в організації експозицій і фондів музею університету. До 200-річчя університету у 2005 році було підготовлено ювілейне видання "Історія Харківського державного медичного університету. 200 років", до редакційної колегії якого увійшла директор бібліотеки І.Ш. Іванова.

Співробітники НБ ХНМУ постійно досліджують історію формування фонду, особливо унікальних колекцій, уточнюють джерела надходження та попередні власники, проводять розшифровку та опис печаток і штампів, екслібрисів і маргіналій, вивчають архівні документи, життєвий та творчий шлях відомих вчених-медиків. Ця робота лягла в основу публікацій І.Ш. Іванової "Эпидемиолог на всю жизнь: Черненко Владимир Дмитриевич. Ректор Харьковского медицинского института 1975-1986 гг." (співавт. Ж.Н. Перцева, 2004), "Лашенков Павло Миколайович [Відомий гігієніст, бактеріолог та санітарний лікар]" (співавт. З.П. Петрова, 2005), "Николай Сергеевич и Николай Николаевич Бокариусы – книголюбь" (співавт. Т.В. Костюкевич, Т.О. Хіцун, 2009), Т.В. Костюкевич "Унікальні колекції у фонді НБ ХНМУ" (2010) тощо.

Організація формування фондів бібліотеки, робота по їх збереженню та упорядкуванню є одним з важливих напрямків в діяльності бібліотеки. Згідно "Програми збереження бібліотечних та архівних фондів на 2000-2005 роки" Кабінету Міністрів України співробітник бібліотеки Т.В. Белякова, як пошукач Харківської державної академії культури

(ХДАК), розпочала фондознавчі дослідження. В її роботах розглядаються питання розподіленого фонду медичних бібліотек, обґрунтування стратегії подальшого формування фондів наукової літератури в медичних бібліотеках. Це такі роботи, як: "Интегрированный фонд медицинских библиотек Харьковского региона" (2000), "Понятие "распределенный библиотечный фонд" в библиотечном фондоведении" (2001), "Областные научные медицинские библиотеки Украины: интеграция ресурсов и технологий" (2009), "Информационная безопасность фондов библиотек. Документы по биоэтике в фондах медицинских библиотек Украины" (2010) тощо.

Стрімкий розвиток інформаційних технологій у 90-х роках ХХ століття зумовив інноваційні перетворення в усіх сферах людської діяльності, зокрема надав новий вектор у діяльності бібліотек. Отже, протягом останніх 10-12 років бібліотека університету отримала новий напрямок наукових досліджень.

Одним із важливих факторів, що суттєво впливають на одержання якісної вищої освіти, є можливість користуватися сучасними інформаційними технологіями. Тому створення медичних інформаційних ресурсів представляє не тільки теоретичний, але і практичний інтерес як частина процесу інформування студента-медика, науковця або лікаря-практика. Пошук та глибока аналітико-синтетична обробка документальних потоків з використанням інноваційних методів роботи дає можливість ефективно використовувати сучасні інформаційні технології у науково-дослідній роботі, відкриває перспективи підвищення ефективності інформаційного та довідково-бібліографічного забезпечення фахівців-медиків, що значно полегшує пошук наукової інформації.

З впровадженням комп'ютерних технологій у 1991 році в практику роботи фахівці бібліотеки розпочали вивчати і досліджувати процеси створення власних інформаційних ресурсів, розвиток та використання мережових технологій, забезпечення доступу до власних та світових інформаційних ресурсів, а також пошуку ефективних методів обслуговування користувачів.

Так, будучи пошукачем ХДАК, Т.Г. Жулід наприкінці 90-х років минулого століття розпочала працювати над проблемою забезпечення науково-дослідних робіт шляхом створення електронних проблемно-орієнтованих бібліографічних баз даних (БД), які формувались в результаті аналітико-синтетичної обробки інформаційного масиву і в комплексі відображали сучасний стан наукових досліджень. В своїх роботах вона визначила специфіку організації проблемно-орієнтованих бібліографічних БД та перспективні напрямки їхнього розвитку, запропонувала оригінальну структуру автоматизованої інформаційної

системи в Інтернет "Антиамілоїдна терапія при хворобах старіння і деменції" з метою оптимізації процесу інформаційного забезпечення наукової, практичної і навчальної діяльності у сфері охорони здоров'я, формування галузевих наукових інформаційних ресурсів та подання їх у Інтернет. Цей досвід викладено у низці робіт, таких як "Проблемно-ориентированные библиографические БД: вопросы создания и использования" (1999), "Науково-інформаційні аспекти створення проблемно-орієнтованої автоматизованої БД "Хвороба Альцгеймера", "Формування системи науково-медичної інформації у телекомунікаційному просторі" (2000) та інших публікаціях.

Відбуваються еволюційні зміни ролі університетських бібліотек. До традиційних функцій по забезпеченню навчального процесу, збереження і примноження фондів додаються функції науково-інформаційних центрів, що надають доступ до національних та світових інформаційних мереж і банків даних. Так, у 1999 році бібліотеку університету підключено до Інтернет. Співробітники бібліотеки вивчають можливості глобальної мережі, досліджують електронні ресурси, медичні та інші БД. Виходять статті "Застосування сучасних інформаційно-бібліотечних технологій в бібліотеках медичного профілю як один із аспектів спільного використання ресурсів" (І.Ш. Іванова, 2003), "Особенности информационного обеспечения научных исследований в медицинской области" (І.В. Киричок, 2004), "Особенности поиска медицинской информации в интернете" (І.В. Киричок, 2005-2006), "Шляхи вирішення проблем доступу до інформації в науковій бібліотеці медичного університету" (І.Ш. Іванова, І.В. Киричок, 2006), "Навигация в информационном пространстве научной библиотеки университета" (І.В. Киричок, Т.Б. Павленко, 2008) тощо.

Змінюються традиційні внутрішньо-бібліотечні технології, форми і методи інформаційно-бібліотечного обслуговування користувачів. Ці питання викладено у таких роботах, як: "Оптимизация информационно-библиотечного обеспечения обучения англоязычных студентов-медиков" (І. Ш. Іванова, 2003), "Досвід бібліотек з питань впровадження інновацій у бібліотечно-інформаційне забезпечення наукового та навчально-виховного процесів в університеті" (І.Ш. Іванова, 2006), "Екологічне виховання і освіта в медичному університеті " (І.Ш. Іванова, 2007), "Использование Интернет-ресурсов по медицине в библиотеках" (І.В. Киричок, 2007) та ін.

Наукова бібліотека ХНМУ постійно працює над методологією взаємодії з користувачами, впроваджуючи організаційно-технічні нововведення, адже це дозволяє здійснювати перехід на якісно новий рівень їхнього інформаційного забезпечення. За рахунок стрімкого

розвитку інформаційних технологій набуває важливе значення підвищення інформаційної культури користувачів НБ ХНМУ, особливо молодих науковців університету. З метою бібліографічного та інформаційного забезпечення читацького попиту в бібліотеці організовуються різні заходи: індивідуальні консультації по використанню ДБА, групові заняття із студентами в основному молодших курсів щодо придбання навиків роботи з комп'ютером та мережевими технологіями; з 2006 року запроваджено в практику роботи бібліотеки масовий захід з інформаційного обслуговування окремих категорій користувачів – семінари молодих вчених. Цей досвід викладено у наступних роботах: "Обеспечение библиотечками информационного сопровождения научно-исследовательской деятельности университета" (І.В. Киричок, 2007), "С чего начать? или Что предлагает Научная библиотека ХНМУ для поиска информации" (І.В. Киричок, Т.Б. Павленко, 2008), "Библиотечно-информационное сопровождение научно-исследовательской деятельности молодых ученых-медиков" та "Семінари молодих вчених як захід з бібліотечно-інформаційного супроводження наукової роботи" (І.В. Киричок, 2010) та ін.

Діяльність бібліотек за останні роки довела, що вони гармонійно влилися в інформаційне суспільство, знайшли свою нішу, активно формують гібридні фонди, тобто на паперових та електронних носіях. Для нашої бібліотеки створення власних інформаційних ресурсів, розвиток та використання мережових технологій, забезпечення доступу кожного користувача до власних та світових інформаційних ресурсів є пріоритетним напрямком сьогодення. Свій досвід фахівці бібліотеки представили у доповідях та наукових статтях, зокрема "Роль библиотеки вуза в создании электронных информационных ресурсов" та "Створення електронних інформаційних продуктів – актуальне завдання сучасної бібліотеки" (Т.Г. Жулід, 2000), "Проблеми формування регіональних документних ресурсів з медицини" (Т.В. Белякова, 2006), "Медицинские библиотеки Украины: интеграция ресурсов и технологий" (Т.В. Белякова, 2009), "Библиографическая справка в современных информационных условиях" (С.А. Кравченко, 2009) тощо.

Фундаментальне значення набуває переосмислення підходів до системи освіти, створення високоякісного і високотехнологічного інформаційно-освітнього середовища, а отже й місця і ролі університетської бібліотеки, яка взяла на себе інформаційне забезпечення процесів освіти і науки – "Научная библиотека – информационный центр в инфраструктуре медицинского университета" (І.Ш. Иванова, 2006), "Бібліотека університету: від «книгосховища» – до центру доступу до знань" (Т. Б. Павленко, 2008).

З впровадженням телекомунікаційних технологій стало можливим об'єднання бібліотек для корпоративної каталогізації. З 2009 року наша бібліотека стала учасником створення зведеного електронного каталогу медичних бібліотек України на чолі з Національною науковою медичною бібліотекою України. Становлення, розвиток, лінгвістичне забезпечення та можливості взаємодії у корпорації найшли відображення у роботах "Модель корпоративного проекту по формуванню сводного електронного каталога: из опыта медицинских библиотек Украины" та "Тезаурус MeSH як основа лінгвістичного забезпечення АБІС медичних бібліотек" (Т.Б. Павленко, 2009), "Распределённые фонды и сводный электронный каталог медицинских библиотек Украины" (Т.В. Белякова, 2009).

Нові ідеї і проекти, які можуть результативно реалізовуватися в спільній діяльності досвідчених і молодих фахівців, необхідні для розвитку будь-якої бібліотеки. Знання традицій, професійний досвід старших колег дозволяють віднайти нове, нетрадиційне, а енергія, мобільність, адаптованість до вимог сучасного життя, вільне використання телекомунікаційних технологій молодих спеціалістів дозволяють втілювати інновації. Отже, кадровий потенціал – один із факторів визначення ефективності діяльності бібліотеки. Ці питання знайшли відображення у роботі "Досвід становлення молодого фахівця в науковій бібліотеці ХНМУ" (О.М. Шуліка, 2009).

Зміни в системі нових економічних стосунків вимагають наново поглянути на взаємодію бібліотеки і користувача, не ущемляючи при цьому основоположних принципів діяльності бібліотек, проголошених ЮНЕСКО. У практику бібліотечної діяльності активно впроваджуються маркетингові технології; це дозволяє бібліотекам успішно здійснювати комунікаційну політику, маркетингове планування і контроль, аналіз ринку бібліотечно-інформаційної продукції і послуг. Так, у 2007 році з метою вивчення інтересів та потреб користувачів бібліотеки проведено анкетування, за результатами якого Т.Б. Павленко опублікувала статтю "Что думают наши пользователи о современном информационном сервисе библиотеки". Сьогодні триває вивчення побажань та очікувань наших читачів для задоволення освітніх та професійних потреб, оновлення і розширення асортименту послуг та сервісів некомерційного та комерційного характеру, визначення власної культурної, освітньої та наукової місії бібліотеки.

Отже, у науково-дослідній роботі бібліотеки можна виділити наступні напрямки:

- історія розвитку бібліотеки, формування фондів, дослідження цінних та рідкісних видань;

- впровадження інноваційних технологій; розвиток, створення, аналітико-синтетична обробка інформаційних ресурсів, БД, електронного фонду;
- оптимізація обслуговування користувачів (вивчення можливостей доступу до електронної інформації, розробка алгоритму інформаційного пошуку тощо);
- місце і роль бібліотеки у навчально-виховному та науково-дослідному процесах університету;
- корпоративна каталогізація медичних бібліотек;
- становлення молодих фахівців, робота з кадрами у бібліотеці;
- впровадження менеджменту і маркетингу у діяльність бібліотеки.

Отже, тільки за останнє десятиріччя співробітниками бібліотеки було опубліковано 65 робіт, в тому числі 43 доповіді, 19 наукових статей та 3 бібліографічних покажчика; список публікацій (всього 87 джерел) представлено на сайті університету <http://knmu.kharkov.ua> у розділі "Наукова бібліотека", деякі з них представлені повними текстами.

Останнім часом бібліотека працює над низкою науково-прикладних проєктів, пов'язаних з моніторингом і створенням електронних інформресурсів, оптимізацією управління бібліотечними фондами і читальними потоками.

Таким чином, університетська бібліотека в змозі не тільки виконувати інформаційно-бібліотечне забезпечення навчального та наукового процесів, а й проводити науково-дослідну роботу широкого спектру, яка є складовою багатогранної діяльності вузу, пропонуючи нові напрямки як наукових досліджень, так і творчих пошуків.

Тенденції сучасного розвитку Наукової бібліотеки Харківського національного медичного університету

Т. Павленко

Стрімке вторгнення цифрових технологій привело до радикальних змін усіх напрямів діяльності Наукової бібліотеки Харківського національного медичного університету (НБ ХНМУ): від традиційного інструментарію до методів обслуговування, доступу до ресурсів, форм надання інформації. Відтепер роль і значення бібліотеки визначаються не тільки кількістю і різноманітністю її фонду, але й комфортністю послуг, які вона може надати.

Сучасна практика НБ ХНМУ свідчить про важливі тенденції її розвитку, що спостерігаються принаймні у двох сферах:

1 Інформаційне обслуговування користувачів:

1.1 Перетворення системи інформаційних ресурсів.

1.2 Зміна характеру інформаційних запитів.

- 1.3 Розширення системи послуг.
- 1.4 Посилення консультативної функції бібліотеки.
- 1.5 Впровадження on-line доступу до ресурсів і послуг.
- 1.6 Вплив технологій Web 2.0.
- 2 Професійна компетентність бібліотечних працівників:
 - 2.1 Зміна ролі бібліотекаря.
 - 2.2 Підвищення технічної обізнаності персоналу.

1 Інформаційне обслуговування користувачів

1.1 Перетворення системи інформаційних ресурсів

Принциповий вплив на розвиток бібліотечно-інформаційного обслуговування в НБ ХНМУ надає трансформація системи інформаційних ресурсів. Стратегія НБ ХНМУ орієнтована сьогодні на створення єдиного комунікаційного простору як гармонійного зібрання друкованої та електронної колекцій, що досягається шляхом формування власних та організацій доступу до світових інформаційних ресурсів.

Так, фонд друкованих видань, що формується вже понад 200 років, налічує 1 млн. прим. Протягом останніх років активно створюється електронна бібліотека компакт-дисків та файлових документів.

Склад повнотекстового електронного ресурсу розкривається в електронному каталозі (ЕК) бібліотеки у вигляді бібліографічних записів, що включають також посилання на повний текст документу. Важливою складовою цієї роботи є переведення зберігання повнотекстових документів з локального в мережевий режим, що забезпечує оперативний доступ до них та ефективне управління архівом.

Формування ЕК розпочалося в на початку 1992 р. і зараз він налічує майже 200 тис. записів. З 2009 р. доступ до ЕК здійснюється в режимі on-line і на цей час зареєстровано майже 175 тис. результативних пошуків, понад 1 500 звернень до повнотекстових документів.

Таким чином, змінюються не тільки матеріальні носії, а й форми подачі інформації і при цьому спостерігається своєрідне стирання граней між особливостями джерел первинної і вторинної інформації.

Нові можливості в задоволенні інформаційних потреб користувачів відкриває перед бібліотекою вільний доступ до Інтернет. Довідково-бібліографічний апарат (ДБА) бібліотеки, набуває величезної інформаційної потужності, об'єднуючи пошукові можливості власних каталогів і картотек з необмеженими можливостями зовнішніх ресурсів. Інтернет поступово перетворюється на одне з пріоритетних джерел для виконання будь-яких запитів, дозволяючи створювати гнучкий пошуковий алгоритм.

З метою вивчення можливостей інформаційно-пошукових систем, виявлення якісних і достовірних ресурсів з освіти, медицини та суміжних

наук фахівці бібліотеки проводять моніторинг глобальної мережі. Результатом аналітико-синтетичної обробки інформації є систематизований показник адрес різноманітних Web-ресурсів, який перебуває в стані безперервного оновлення і поповнення.

Поява електронних джерел дозволяє збільшити об'єм наданої інформації, змінює її якісно, розширює перелік інформаційних послуг і в цілому – можливості інформаційного обслуговування.

Але наявність ресурсів віддаленого доступу не виключає необхідності формування і використання власних інформаційних ресурсів. На порядку денному – вирішення проблеми відкритого контенту наукової скарбниці ХНМУ.

Важливим завданням бібліотеки є розробка політики організації та створення університетського репозитарію – електронного архіву повнотекстових версій праць учених, викладачів, співробітників і студентів університету з доступністю публікацій через Інтернет. Вже зроблені певні кроки в цьому напрямі.

1.2 Зміна характеру інформаційних запитів

Останніми роками в НБ університету спостерігається зміна характеру інформаційних запитів користувачів. В процесі пошуку та аналітико-синтетичної обробки інформації все частіше доводиться застосовувати індивідуальний підхід, створювати «персональний» алгоритм конкретно до запиту. У свою чергу це веде до зміни характеру виконуваних довідок, які поступово стають «робочим» етапом пошуку, а не його результатом.

Користувачі все частіше прагнуть отримати саме інформацію, а не посилання на її джерело. Самостійні розшуки поступаються місцем цілеспрямованому звертанню користувача до бібліографа на пошук професійно обробленої інформації, адаптованої до його конкретних потреб, представленої в зручній для нього формі і на вибраному їм матеріальному носіїві.

Використання електронних джерел для пошуку інформації з перевагою повнотекстових БД якраз і дозволяє отримати «інформацію як таку». Для виконання найбільш складних тематичних інформаційних пошуків використовуються БД на компакт-дисках. Безлімітний доступ до Інтернет дає можливість звертатись також до авторитетних віртуальних БД біомедичної спрямованості. Таким чином, в практиці роботи НБ письмова тематична довідка зазнала зміни не тільки в технології виконання, але і в найменуванні – традиційний «Архів виконаних довідок» отримав назву «БД виконаних тематичних інформаційних пошуків». Результатом подібного тематичного пошуку є «інформаційний пакет», який крім традиційного переліку джерел, відібраних за темою, містить також значну

кількість повнотекстових документів – статей, оглядів, рефератів тощо українською, російською та іноземними мовами.

На цей час «БД виконаних тематичних інформаційних пошуків» містить 846 довідок і налічує майже 150 тис. джерел.

1.3 Розширення системи послуг

Останнім часом спостерігається зростання сфери впливу НБ ХНМУ, збільшується кількість сторонніх користувачів, активізується попит найбільш важливих видань з фонду читального залу, виникає потреба на послуги, пов'язані з використанням комп'ютерних технологій. Електронна інформація набуває все більшого розповсюдження і для окремих категорій користувачів стає більш вагомим, про що свідчать результати наших соціологічних досліджень у 2007 та 2010 рр. Проте освоєння електронних ресурсів і сервісів вимагає певної інформаційної культури.

Ці фактори дещо корегують функції бібліотеки, спонукають до пошуку нових форм і методів організації обслуговування. За останні 5 років система бібліотечно-інформаційних послуг НБ ХНМУ поступово розширилася, деякі з них (що потребують додаткових матеріальних витрат) з кінця 2008 р. було введено на платній основі.

При наданні послуг пріоритетним є інтегрований підхід до обслуговування користувачів на основі надання комфортного і ефективного доступу до традиційних і електронних інформаційних ресурсів.

1.4 Посилення консультативної функції бібліотеки

Широковідома точка зору, що в Інтернеті «все є» часто трактується помилково. Так, в Інтернеті дійсно є багато корисної інформації, але виключно для того, хто володіє «секретами» її пошуку.

Трохи викликає занепокоєння тенденція активного інтересу студентства до Інтернет-банків рефератів і водночас щорічне збільшення замовлень молодих науковців на виконання тематичного пошуку інформації. Вважаємо, що однією з причин цього явища є невідповідність до самостійної орієнтації в світовому інформаційному просторі.

Досить довго бібліотека вважалась лише «тихим місцем для читання», важливим джерелом надання інформації і сьогодні є нагальна потреба в підвищенні її консультативної функції, впровадженні заходів навчального напрямку. Тому одне з головних наших завдань – надати користувачам практичних навичок цілеспрямованої самостійної роботи, уміння знаходити, критично осмислювати і використовувати інформацію.

Перш за все, значна кількість консультацій з методики бібліографічного пошуку та використання традиційного ДБА бібліотеки

виконується під час чергувань в залі каталогів. Особлива увага при цьому приділяється студентам молодших курсів.

Для магістрантів, аспірантів, клінічних ординаторів актуальними питаннями є правила складання бібліографічного опису і оформлення списків літератури до наукових робіт. Це також є важливим об'єктом для проведення консультацій і надання практичної допомоги у відповідності до діючих стандартів.

У залах електронної інформації для студентів та науковців досвідчені бібліографи знайомлять новачків з різноманітними інформаційними ресурсами і системами, безпосередньо біля робочих місць користувачів надають необхідні рекомендації з умінь трансформувати запит, створювати гнучкий пошуковий алгоритм, оцінювати різні джерела інформації тощо.

Регулярними є також групові тематичні консультації студентів з питань використання комп'ютерних технологій, особливостей роботи в режимі on-line, методики ефективного пошуку і відбору інформації, що проводяться як практичні заняття в залі електронної інформації. При цьому ми орієнтуємось не на абстрактні знання і умінь, а максимальний взаємозв'язок навиків інформаційного пошуку із змістовним аспектом навчального процесу.

Традиційними вже стали заняття і для інших категорій користувачів. Так, для молодих науковців (аспірантів, лікарів-інтернів, клінічних ординаторів, магістрантів, студентів-членів студентського наукового товариства) двічі на рік бібліотека проводить поглиблені семінари-презентації на допомогу організації самостійної науково-дослідної роботи, інформаційного і патентного пошуку, доступу до міжнародних інформаційних ресурсів та ефективного їх використання.

Впровадження заходів навчального напрямку навели на думку про можливість створення мультимедійних інструкцій з використання інформаційних ресурсів. Так, на бібліотечній сторінці Web-сайту університету відкрито рубрику «На допомогу студенту і науковцю», де розміщено презентацію «Путівник по Науковій бібліотеці ХНМУ» та слайд-лекції «На допомогу самостійній роботі в НБ ...», «Інформаційні ресурси НБ ...», «Доказова медицина», «Англомовні БД», «Патентний пошук» тощо.

1.5 Впровадження on-line доступу до ресурсів і послуг

Майбутнє НБ ХНМУ пов'язане з поняттям «віртуальна бібліотека» і наші користувачі поступово теж залучаються до віртуального сервісу. На бібліотечній сторінці загального Web-сайту університету представлено актуальну для користувачів інформацію про Наукову бібліотеку, її ресурси і послуги, відкриття тріал-доступів до зарубіжних БД, проведення

Днів інформації тощо. Важливим є посилання на ЕК бібліотеки за єдиною технологією доступу локальних і віддалених користувачів. Регулярно оновлюється перелік передплачених бібліотекою періодичних видань на поточний рік, Інтернет-посилання на повнотекстові періодичні видання України і Росії.

Це було першим етапом впровадження on-line доступу до бібліотечно-інформаційних ресурсів. На жаль, технологічні особливості окремої сторінки не дозволяють певною мірою розкрити всі можливості віртуального обслуговування користувачів.

Тому другим етапом вважаємо створення окремого Web-сайту бібліотеки, головне завдання якого не тільки забезпечення пошуку, а й замовлення документів та їх отримання – що є найважливішим мотивом звертання користувачів до бібліотеки або її Web-сайту. Це є не даниною «моді», а нагальною потребою сьогодення, органічною складовою системи бібліотечно-інформаційного забезпечення, тим більше при наявності в університеті віддалених клінічних кафедр на базі лікарень та учбових науково-виробничих об'єднань.

За наявності окремого Web-сайту у найближчих планах також впровадження додаткових послуг, які дозволять підвищити якість і комфортність обслуговування, рівень спілкування: служби електронної доставки документів за запитами користувачів та віртуальної довідкової служби.

1.6 Вплив технологій Web 2.0

Розглядаючи основні тенденції сучасної бібліотечної практики, неможливо проігнорувати концепцію Web 2.0, впровадження якої в провідних бібліотеках світу називають Бібліотека 2.0 або «Бібліотека другого покоління». Хоча самі поняття є достатньо дискусійними, технології є реальністю і спонукають шукати інноваційні шляхи надання послуг відповідно до змін в культурній моделі поведінки нового покоління. Форуми, блоги, wiki, мультимедіа-банки, відгуки/коментарі, опитування, рейтинги, огляди, теги є популярним контентом сучасного користувача.

Ми повинні не тільки зрозуміти, що методи, інструменти і сервіси Web 2.0 набули розповсюдження, а також замислитись, як можна застосувати їх для створення концептуально іншого бібліотечно-інформаційного середовища, зокрема наших АБІС, Web-сайтів, ЕК тощо. Основні принципи Web 2.0 – колективізм, кооперація, відкритість, доступність, інтерактивність – повинні грати свою роль у створенні «бібліотеки другого покоління» – узагальненої моделі бібліотечних on-line сервісів, що передбачає їх постійне вдосконалення та переоцінку користувачем.

Це означає не заміну традиційних технологій, а скоріше використання додаткового інструменту взаємодії з користувачем, надання йому права стати учасником бібліотечного процесу у спільному створенні інформаційного продукту.

Для НБ ХНМУ можливості Web 2.0 є поки що об'єктом дослідження, особливо з точки зору впровадження в бібліотечну практику. Ми прагнемо бути на рівні вимог часу і хочемо не просто «йти на повіді» у користувача або скопіювати корисний досвід, а визначити перспективи нової технології з урахуванням особливостей інформаційно-освітнього простору університету.

Отже, потенціал розвитку технології Web 2.0 величезний і накладає на бібліотечних фахівців певні обов'язки. Щоб сприйняти інтелектуальну допомогу користувачів, будьмо готові перерости у «бібліотекаря 2.0».

2 Професійна компетентність бібліотечних працівників

2.1 Зміна ролі бібліотекаря

З підвищенням ролі НБ ХНМУ в інформаційному середовищі університету зазнає зміни вся сфера бібліотечно-інформаційної діяльності, набирають наукового темпу запити користувачів. Це диктує нові вимоги до бібліотечних працівників як посередників між користувачами та інформаційними ресурсами.

Бібліотекар сьогодні виконує багато функцій, які не були йому властиві раніше. Він – активний суб'єкт системи соціальних комунікацій, і господарник, що освоює інноваційні напрямки економічної діяльності у невиробничій сфері, і спеціаліст в області інформаційних технологій, і провідник інформаційної культури..

Відбувається трансформація професійних ролей і ми спостерігаємо явне розширення діапазону спеціалізації сучасного персоналу бібліотеки, переміщення ролі бібліотекаря від «зберігача» інформації до «інструктора» з мистецтва розшукувати потрібну інформацію. На перший план виходить уміння зорієнтувати користувача у великому масиві інформаційних ресурсів і компетентно відповісти на безліч запитань, що є показником високої кваліфікації і професійної культури.

Необхідність пристосування традиційних бібліотечних технологій до нових інформаційних реалій привела до виникнення нового класу завдань і відповідних напрямів професійної діяльності бібліотекарів, які сьогодні суміщають в своїй роботі традиційні функції і функції консультанта з інформаційного пошуку, мережевого навігатора, інформаційного аналітика, інструктора і організатора знань.

2.2 Підвищення технічної обізнаності персоналу

Інформатизація є одним з пріоритетних напрямів діяльності НБ ХНМУ, яка цілеспрямовано виконує комплексну програму переходу

функціонування як електронна бібліотека. При підтримці університету пройдений шлях від локального автоматизованого робочого місця до складної автоматизованої бібліотечно-інформаційної системи.

На цей час локальна мережа бібліотеки об'єднує 34 персональних комп'ютери, багатофункціональні пристрої, принтери, сканери. Введена в експлуатацію система Wi-Fi. Для автоматизації технологічних процесів впроваджена АБІС ИРБИС 64.

Покращення каналів комунікаційного зв'язку і сучасного технічного обладнання вимагає й постійного підвищення технічної обізнаності бібліотечних працівників, застосування принципово нових знань і умінь.

Грамотне застосування комп'ютерних технологій у багато разів підвищує ефективність інформаційного обслуговування, звільняє від рутинних процесів, дає простір для творчої діяльності.

У вирішенні професійних завдань фахівці бібліотеки використовують комплекс сучасної електронно-обчислювальної техніки і освоїли інформаційну систему з автоматизації процесів комплектування і каталогізації. Вони впевнено працюють з сервісами Інтернет і електронними базами даних, повсякденно використовують програмні продукти Office. Крім того, за роки роботи з новими технологіями бібліотекарі в своїй більшості здобули комплекс знань і умінь «просунутого користувача» з елементами адміністрування, що дозволяє елементарно підтримувати комп'ютер в робочому стані, відновити програму чи антивірусну базу.

Отже для бібліотечного працівника будь-якого відділу компетентність у сфері інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) стає не менш важливою, ніж у бібліотечній справі.

Висновки

Інформатизація суспільства, зростання наукового рівня і інформаційних потреб користувачів обумовлюють необхідність трансформації всієї діяльності бібліотеки. Відбувається переосмислення її функцій і перехід від управління масивами документів до управління потоками інформації. Поступово бібліотека перетворюється із сховища друкованих документів в автоматизований бібліотечно-інформаційний центр, що забезпечує доступ до інформації, незалежно від місця її зберігання і стає справжнім навігатором у світі інформаційних продуктів і послуг.

Завдання бібліотеки, як і раніше, полягає у задоволенні інформаційних потреб користувачів, проте сьогодні можна помітити тенденцію використання нових форм взаємодії, підвищення комфортності і посилення персоналізації їх обслуговування.

Бібліотека постійно розвивається, удосконалює свою структуру і внутрішньо-бібліотечні технології, впроваджує нові форми і методи обслуговування. Тому в дослідженні особливостей сучасного стану НБ ХНМУ зарано ставити крапку.

Архіви електронних публікацій – вільний доступ до наукової інформації.

Л. Влащенко, Н. Плеченко, М. Плеченко

Важливість доступу до світової наукової інформації безсумнівна: він сприяє науково-технічному прогресу та економічному розвитку суспільства.

Вільний доступ до значних обсягів науково-технічної інформації і можливість користуватися інтероперабельними мережевими програмними засобами стали реальностями сьогодення.

Існує двосторонній підхід до його реалізації:

1. Самоархівування, тобто розташування електронних публікацій (як опублікованих робіт, так і препринтів) у відкриті електронні архіви, які підтримуються переважно установами сфери освіти та науки. Такі архіви зазвичай називають архівами електронних публікацій або репозитаріями організацій.
2. Журнали вільного доступу, які покривають витрати на видання не за рахунок сплати за передплату або доступ, а за рахунок інших джерел.

У цій доповіді ми зосереджуємо основну увагу на архівах вільного доступу, через те що їх легко організувати, вони відносно недорого обходяться і найбільш ефективно і швидко впливають на розвиток науки й економіки. Особливий акцент зроблено на доступ до авторитетних рецензованих наукових публікацій, які зараз недоступні більшості представників наукової спільноти.

Архіви вільного доступу (ABC) - це електронні репозитарії, що містять матеріали, які можуть включати вже опубліковані статті (постпринт), статті, які не опубліковано (препринти), дисертації, підручники, методичні матеріали та будь-які інші матеріали, які їх автори чи організації, де вони працюють, бажають зробити загальнодоступними, знявши всі фінансові та технічні бар'єри. Такі архіви організовуються на принципах приналежності публікацій одній організації, тематиці або регіону. Прикладом відкритого архіву може служити світова директорія наукових архівів відкритого доступу (Directory of Academic Open Access repositories, Open DOAR). За даними представленою на сайті Directory of Open Access Journals <http://www.doaj.org/> на 2 вересня 2010 в каталозі зібрано 5330 журналів, 2245 журналів пошуку на рівні статей та 440008 статей.

Сьогодні повноцінна діяльність вузівської бібліотеки неможлива без постійного формування і розвитку ресурсних баз. В умовах інформатизації ці бази переводяться в електронну форму, створюються електронні інформаційні системи як накопичувачі спеціалізованої інформації з урахуванням потреб суб'єктів системи освіти. Крім того, найважливішими функціями вузівської бібліотеки є накопичення та забезпечення збереження інформаційних ресурсів. І в цих умовах бібліотека може і повинна активно співпрацювати з усіма підрозділами навчального закладу. Через те що в сучасних наукових комунікаціях все більшого поширення набувають такі організаційні форми подання інформаційних ресурсів, як електронні архіви відкритого доступу, у ХНУРЕ результатом співпраці наукової бібліотеки, кафедри основ радіотехніки (ОРТ), науково-навчальної лабораторії (ННЛ) радіоастрономії.

Створення відкритого електронного архіву продиктоване необхідністю розширення доступу до наукових робіт, скороченням часу на публікацію результатів наукових робіт, збільшення їх популярності та цитованості. Тому функціонування даного архіву планується виробляти на платформі електронного Відкритого Архіву ХНУРЕ (далі - ВА), проект якого розробляється за рішенням Вченої ради університету. Тестовий доступ до електронного архіву буде здійснюватися з головної сторінки веб-сайту наукової бібліотеки ХНУРЕ через активний логотип ВА.

Тестова веб-сторінка відкритого архіву ХНУРЕ в Intranet.

Відкритий архів поповнюється роботами наукових співробітників університету шляхом самоархівування. Самоархівування - це депонування цифрового документу на загальнодоступному веб-сайті. Автор заносить метадані своєї роботи (дата, ім'я автора, назву, назву журналу і тощо) в стандартні віконця програми DSpace і докладає повнотекстовий документ.

Відкритий архів ХНУРЕ організований на базі програми DSpace, яка розроблена в Массачусетському технологічному інституті. Програма надає можливість пошуку документа за назвою, автором, ключовими словами і тощо.

Був розроблений пакет документів по ВА, який містить також інструкції з використання архіву користувачами і співробітниками бібліотеки.

На цьому етапі робота з організації відкритого архіву знаходиться в стадії розробки, але після закінчення тестового режиму, ми зареєструємося у світовій директорії і автори отримають всі переваги, а саме:

- вільний доступ до наукових робіт призведе до оперативного отримання відгуків, коментарів та пропозицій;
- такий обмін думкою прискорить роботу, підвищить її ефективність;
- доступ до робіт інших вчених заощадить час, виключивши дублювання процесів;
- популяризація наукових робіт через відкритий архів неминуче збільшить частоту звернень до них та їх цитованість;
- електронний архів надає можливість тривалого зберігання наукових робіт.

На закінчення, треба відзначити, що результативність формування інформаційного суспільства знань обумовлюються ефективністю використання технологій накопичення, обробки, передачі знань, що містяться в джерелах інформації. В умовах розвитку мережових технологій цифрові форми подання інформації стають пріоритетними. А бібліотека сьогодні є тією потужною структурою, яка функціонально зацікавлена стати посередником між нинішнім і наступними поколіннями у справі збереження історичної та наукової спадщини вчених у постійному контакті і спільну творчість з професійними носіями і учасниками середовища наукових знань.

Інноваційні інформаційні технології бібліотеки для покращення підготовки фахівців фармацевтичної галузі.

Н. Гавриш

Серед пріоритетних завдань розвитку що стоять перед фармацевтичною галуззю, які втілені в «Концепції розвитку

фармацевтичного сектору галузі охорони здоров'я України» (Наказ МОЗ України № 838 18.12.2007) є введення загальноєвропейської системи гарантії якості освіти шляхом створення сучасної системи підготовки фармацевтичних кадрів; створення умов для реалізації тези: «навчання протягом усього життя», а також створення єдиного інформаційного поля. Ці програмні завдання Концепції стають одночасно й завданнями для бібліотек, діяльність яких спрямована на потужну інформаційно-бібліотечну підтримку галузевої освіти та науки через інноваційні засоби роботи.

Вагомою інформаційною складовою бібліотеки Національного фармацевтичного університету стали електронні ресурси, які сприяли не тільки оперативному одержанню інформації, але й змінили методологію навчання. Удосконалюючи організацію самостійної роботи студентів, бібліотека університету створює власні електронні бібліографічні проблемно-орієнтовані бази даних із фармацевтичної освіти та науки ; забезпечує легітимний та якісний доступ користувачам бібліотеки до традиційних документів фонду і до інформації, що існує виключно в електронній формі; вдосконалює інформаційну підтримку навчального процесу за рахунок надання студентам НФаУ доступу до світових науково-освітнянських електронних інформаційних ресурсів та засобів пошуку в них.

Істотно покращено бібліотечно-бібліографічне обслуговування студентів за рахунок забезпечення користувачів електронними виданнями на оптичних дисках. Підвищеним попитом у студентів користується *«Електронна бібліотека навчальних видань НФаУ» у 2-х частинах на CD*. Видавництвом університету в 2006 році в достатній кількості було передано ці електронні видання (4000 примірників CD) до фонду бібліотеки, що суттєво підвищило показник книгозабезпеченості студентів до 100 відсотків. *«Електронна бібліотека навчальних видань НФаУ»* - це видання у двох частинах: до першої увійшла навчально-методична література з 25 гуманітарних та фундаментальних дисциплін, до другої частини увійшла література з 17 професійно-орієнтованих дисциплін (на кожному із CD розміщено близько 200 електронних документів). Трирічний досвід використання цих видань, надали користувачеві багато можливостей, які дозволили в сучасних умовах забезпечити високий рівень інформаційного супроводження навчального процесу ВУЗу.

Концепція «Доступ інформації в любий час і в будь-якому місці» передбачає високі вимоги до надання доступу до електронних ресурсів, оскільки користувач чекає на вичерпну та своєчасну інформацію, потребує трансформації документально-комунікаційних комплексів в

єдине інтегроване електронне середовище. Одним із популярних та перспективних напрямків організації електронних інформаційних ресурсів для бібліотеки НФаУ є формування фонду Електронної бібліотеки університету, основою якої є *інституційний (університетський) репозитарій*. В основу технологічної схеми формування електронної бібліотеки покладено принцип повнотекстового розширення електронного каталогу, сутність якого полягає в доповненні бібліографічних записів каталогу електронними адресами комп'ютерних версій першоджерел, місцезнаходження яких – електронний депозитарій на файловому сервері книгозбірні.

Це електронний архів, в якому накопичуються документи наукового, освітнього та методичного призначення, що створенні працівниками НФаУ. На сьогоднішній день електронний архів налічує близько 700 назв кафедральних навчально-методичних видань; 1000 назв авторефератів дисертацій та дисертацій науковців, захищених в НФаУ за останні 15 років та понад 5000 електронних публікацій вчених університету.

Бібліотека виконує великий обсяг робіт, щоб забезпечити середовище, яке дозволить легко розміщувати результати наукових досліджень працівників університету в електронній формі в надійний та гарно організований архів.

На значущості цієї роботи наголошує ЮНЕСКО, зазначаючи що «архівування в цифровому форматі електронних публікацій необхідно для того, аби унікальні наукові результати не були загублені для наступних поколінь».

Перспективним напрямком розвитку університету і бібліотеки НФаУ є підтримка ініціативи *Open Access* «відкритого доступу», що набуває все більшого поширення. Підтримати стратегію «зеленого шляху» – «само архівування» в межах «відкритого доступу», яка створює нову модель наукової комунікації. Тобто застосовувати технологію, що включає ідеї самоархівування автором своїх робіт, основною метою яких є розширення доступу до наукових матеріалів та результатів досліджень через Інтернет.

Важливою частиною інформаційного блоку бібліотеки є зовнішні інформаційні ресурси. Розвиток світових інформаційних комунікацій і інтеграція національних інформаційних ресурсів в єдиний глобальний інформаційний простір на основі Internet покладає на бібліотеку додаткові завдання із навігації по національних і світових інформаційних ресурсах фармацевтичної тематики. Реалізація цього завдання здійснюється шляхом впровадження інноваційних підходів в організації доступу до світової реферативної інформації.

На основі передплачених бібліотекою НФаУ електронних реферативних журналів ВІНІТІ, що відповідають профілю підготовки спеціалістів і напрямкам наукових робіт університету (“Хімія”, ”Фармакологія. Токсикологія”, “Лікарські рослини”, ”Ботаніка”) сформовано базу даних електронних РЖ ВІНІТІ (БД ЕлРЖ ВІНІТІ).

Вона містить не лише бібліографічні описи, а й реферати, анотації складені на фахові наукові документи, статті із періодичних видань, книги, матеріали конференцій, дисертаційні роботи, патентні та нормативні документи, депоновані наукові роботи. Хронологічне охоплення - останні 5 років (2004-2009).

Інформаційна система, забезпечує дуже зручні засоби розміщення та ідентифікації масиву номерів електронних реферативних журналів на комп’ютері, а також засобів навігації при роботі з ними.

БД ЕлРЖ ВІНІТІ суттєво змінила характер роботи користувачів з реферативною інформацією, надаючи велику кількість додаткових сервісних функцій: пошук інформації одночасно по всіх номерах журналів; створення власних бібліографічних покажчиків; можливість вивести бібліографічний описів та текст рефератів на друк.

Це безумовно дає змогу економити час, користувачі позбавляються необхідності безпосереднього перегляду масивів документів під час пошуку необхідних матеріалів, отримують сучасну і найбільш релевантну запиту інформацію.

Реалізація вимог оперативного та якісного інформаційно-бібліографічного обслуговування користувачів здійснюється також із використанням світових повнотекстових галузевих видань, в першу чергу наукових журналів, до яких бібліотека забезпечує віддалений доступ. Щороку збільшується попит користувачів бібліотеки Національного фармацевтичного університету на ресурси потужної ліцензованої інтерактивної системи EBSCO Publishing, в якій представлені бази даних *Academic Search Premier; Medline; Health Source: Nursing/Academic Edition; Health Source–Consumer Edition; ERIC; Business Source Premier; MasterFILE Premier; GreenFILE; Newspaper Source; Regional Business News; Library, Information Science & Technology Abstracts*), доступної через Інтернет студентам та науковцям НФаУ. Використовується цей інформаційний електронний ресурс в якості фактичного матеріалу для викладання, науково-дослідних робіт, курсових, дипломних проєктів, магістерських робіт.

Порівняльний аналіз статистичних показників використання електронних ресурсів БД «EBSCO Publishing» дає змогу зробити висновок, що з кожним роком зацікавленість цією науковою інформацією

зростає. Цьому сприяють вдосконалення організації доступу, рекламні, інформаційні заходи.

Аналізуючи використання окремих баз даних користувачами НФаУ, помітно, що найбільшим попитом користуються мультидисциплінарна база даних Academic Search Premier, Medline, спеціалізовані бази за профілем вузу. Статистика отримання користувачами інформаційних ресурсів по БД в 2010 р. показує, що максимальна кількість результативних пошуків була по БД Academic Search Premier – 72% та Medline – 17%. Решта результатів розташувалась таким чином: Health Source: Nursing/Academic Edition – 2%, Health Source - Consumer Edition – 0,1%, інші БД – 8,9%.

Ці ресурси якісно змінили інформаційну підтримку навчального та наукового процесу.

Саме тому, що компанія EBSCO пропонує широкі можливості пошуку інформації в своїх колекціях, в її ресурсах орієнтуються користувачі з різним рівнем досвіду у пошуку інформації. У користувача є можливість обирати відповідну до його завдань стратегію інформаційного пошуку від простої („Basic Search”), яка реалізується за допомогою одного, двох ключових слів у комбінації із елементарними обмежувачами (дата видання, форма документа, тощо), до складної стратегії (“Advanced Search”), реалізація якої пов’язана з використанням комбінацій ключових слів, які локалізуються у обраних інформаційних полях, що складають логічну структуру опису документа – назва статті, автор, джерело, мова тощо, та поєднуються логічними операторами (AND, OR, NOT).

Електронна колекція журналів «EBSCO Publishing» із статтями, представленими у повному тексті, за декілька десятиків років є суттєвим доповненням колекції періодичних видань бібліотеки.

Серед наукових електронних ресурсів, що активно використовуються бібліотекою для задоволення інформаційних потреб науковців, хочеться відмітити *сайт журналів відкритого доступу Directory of Open Access Journals* (<http://www.doaj.org/>), що нараховує понад 3 тис. наукових журналів (170 тис. статей); проект J-Gate - перший у світі портал, електронний шлюз до журналів відкритого доступу (Індія, 2001), що забезпечує повний он-лайнний доступ до 17 млн. статей понад 5 тис. видавців, і яким проіндексовано понад 15 тис. журналів на одній пошуковій платформі з повним текстом; PubMed (<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/PubMed>) - безкоштовну пошукову систему, що забезпечує доступ до бібліографічної інформації по медичній та фармацевтичній тематиці.

Покращення інформаційної підтримки фармацевтичної освіти, фундаментальних наукових досліджень і практичної діяльності в галузі

здійснюється також шляхом систематичного оновлення галузевої інформації та наповнення веб-сайту бібліотеки НФаУ (<http://www.ukrfa.kharkov.ua>). Він застосовується як інтерактивний канал реалізації інформаційного потенціалу університету та бібліотеки.

Постійне вдосконалення та розвиток бібліотечного web-сайту в перспективі дає можливість інтегрувати його ресурси в проблемно-орієнтований портал «Internet та інформаційні ресурси фармації» (<http://www.pharm.in.ua>), основним завданням якого є в єдиному загальнодоступному інформаційному полі довести до користувачів досягнення медичної та фармацевтичної науки та виробництва, що кардинально підвищить статус і роль бібліотеки в суспільстві.

**В.Я. Джунковский: первый историк отечественной
медицины, профессор, библиотекарь и библиограф
(1767-1826)**

Н. Березюк

«В.Я. Джунковскому принадлежит крупная заслуга
в составлении и издании каталога книг
университетской библиотеки».

Д.И. Багалей

Имя ректора Харьковского университета Василия Яковлевича Джунковского в историографии университета никогда не ассоциировалось с медицинской наукой, с его приоритетом в одной из важнейших ее отраслей. Хорошо известное медицинской общественности в конце XVIII – начале XIX вв., как блестящего переводчика с европейских языков медицинской литературы, оно оказалось практически вычеркнутым из истории медицины в дальнейшем.

Сын священника из уездного города Лебедина (ныне Сумская область), воспитанник Харьковского коллегиума, волонтер при Генеральном Санкт-Петербургском сухопутном госпитале, учитель греческого языка в Калинкинском медико-хирургическом училище, в 1795 г. он приглашается в качестве переводчика в Медицинскую коллегию (высший орган медицинского управления). Одновременно он выполнял обязанности библиотекаря. Организатором этой первой в России медицинской публичной библиотеки в 1755 г. был П. З. Кондоиди. В 1799 г. В. Я. Джунковский составил печатный каталог этой библиотеки.

Медицинская наука в России в то время только начинала утверждать свою самостоятельность. Важнейшим фактором, сдерживающим ее развитие, было отсутствие медицинской литературы. «До сих пор у нас нет ни одной книги по этой науке, написанной на русском языке», – писал в 1782 г. выдающийся врач Д.С. Самойлович. Медицинская коллегия

разворачивает работу по переводу книг иностранных ученых-медиков. Среди имен переводчиков А. П. Протасов, П. И. Погорельский, М. М. Тереховский, Н. М. Максимович-Амбодик, Н. Я. Озерецковский, А. М. Шумлянский, В. Я. Джунковский и другие. По неполным данным В. Я. Джунковскому принадлежит перевод более 30 работ, актуальных для медицинской науки и практики. Среди них работы И. Г. Еллизена, О. Гунна, Х. Л. Мурзинны, И. Т. Ловица (с нем.), Я. В. Виллие (с англ.), Л. Б. Гитона-Морво (с франц.), а также классический труд К. Шпренгеля «Критическое обозрение состояния врачебной науки в последнем десятилетии». По учебникам в переводе В. Я. Джунковского читались лекции в университетах России.

В 1799 г. создается Санкт-Петербургская медико-хирургическая академия. В. Я. Джунковский приглашается в качестве преподавателя греческого и латинского языков. 23 февраля 1803 г. указом Медицинской коллегии В. Я. Джунковский назначается библиотекарем Санкт-Петербургской медико-хирургической академии. Его привлекают к подготовке проекта Устава академии, к деятельности комитета по изданию единственного в то время в России медицинского журнала. Работа по созданию истории медицины в академии принимает организованный характер. В 1811 г. вышел первый номер «Всобщего журнала врачебной науки». Он открылся работой В. Я. Джунковского «Краткое обозрение врачебной науки в России с древнейших до нынешних времен». Она включала сведения из истории медицины с 1091 по 1811 гг. По мнению историков медицины Л. Ф. Змеева, Г. М. Прозорова, Д. М. Российского, С. М. Громбаха, В. П. Зубова, В. Я. Плюща В. Я. Джунковский является первым историком отечественной медицины.

В 2008 г. в Харьковском университете была издана монография «Неизвестный В. Я. Джунковский: ректор Харьковского университета. 1821-1826 гг.» (авт. Березюк Н. М.), которая впервые познакомила широкий круг читателей с его биографией, научным наследием, неизвестным даже историкам медицины. К сожалению, в исторической биографистике не удалось выявить ни одной публикации, освещавший вклад В. Я. Джунковского в историю медицины. В монографию включено репринтное переиздание хронологически первой работы по истории отечественной медицины «Краткое обозрение врачебной науки в России с древних до нынешних времен». Через 200 лет эта работа возвращается исследователям истории науки. По человеческой и исторической справедливости имя незаслуженно забытого автора и эта работа должны быть возвращены в историю отечественной медицины, которая в неразрывном единстве с частными историко-медицинскими сведениями составляет историко-медицинское образование современного врача.

В 1816 г. издание журнала прекратилось. Его сохранившиеся экземпляры стали раритетами, в том числе хранящиеся в Харьковской государственной научно-медицинской библиотеке.

В связи с 10-летием Санкт-Петербургской медико-хирургической академии в журнале публикуется очерк В.Я. Джунковского «Императорская медико-хирургическая академия в нынешнем ее состоянии». В этом плане В.Я. Джунковского с полным основанием считают историком украинской медицины. В.Я. Джунковский стал первым историографом Академии. В этом же журнале начинает печататься «Жизнеописание российских врачей». Большинство из очерков написаны В.Я. Джунковским. Среди них имена преимущественно выдающихся украинских ученых-медиков, организаторов медицинской науки и образования Н.К. Карпинского, Ф. Тихорского, Д.С. Самойловича, Г.И. Базилевича, К.И. Щепина, М. Багрянского и др., составляющих гордость не только российской, но и мировой науки.

Однако главным делом В.Я. Джунковского была библиотека Академии, фонд ее составлял 23 тыс. единиц хранения. Библиотеке было передано богатое собрание Медицинской коллегии, а вместе с ним и ее печатный систематический каталог, составленный В.Я. Джунковским в период работы в Медицинской коллегии.

В 1809 г. он составил первый систематический каталог библиотеки Академии. В 1816 г. им были упорядочены 9 тысяч диссертаций и составлен печатный систематический каталог диссертаций. Впоследствии историограф Академии писал: «Счастливым событием для Академии было назначение Джунковского. Это был врач прекрасно образованный, знающий хорошо иностранные языки... Он застал при вступлении в должность полный беспорядок в библиотеке, а оставил ее в блестящем состоянии».

В 1818 г. Министерство народного просвещения направляет В.Я. Джунковского в Харьковский университет. Совет избирает его ординаторным профессором греческой словесности. Впоследствии декан словесного отделения, профессор, заслуженный профессор В.Я. Джунковский в 1821 г. был избран ректором университета, исполняя эту должность до 1826 г. Ректорский период в его биографии – отдельная ее страница. В том, что несмотря на усиливающееся административное давление в лице попечителей учебного округа, университет сохранил свое образовательное просветительское и культурное значение, свою целостность несомненная заслуга В.Я. Джунковского.

В истории библиотечного дела есть чрезвычайно редкий, если не уникальный, факт участия ректора в работе библиотеки.

Профессора Харьковского университета, управлявшие библиотекой, согласно Устава 1804 г., в силу своей занятости не уделяли ей должного внимания. Принятая систематическая расстановка книг нарушалась, учет книг был поставлен плохо, после увольнения каждого из библиотекарей обнаруживалась большая недостача книг. Отсутствие каталогов делало невозможным использование фонда. На заседании комиссии, проверяющий состояние библиотеки в 1822 г., ректор университета В.Я. Джунковский предложил «...из единого усердия к общей пользе привести библиотеку в течение года в порядок и составить каталог» практически взяв на себя обязанности библиотекаря. Но не только усердие позволило ректору взяться за этот труд. Главным образом, его побуждала к этому любовь к библиотеке, понимание ее роли в учебной и научной деятельности университета и, конечно, большой опыт библиотечной работы. Он продолжал заниматься библиотекой до конца своей жизни, став четвертым библиотекарем в ее истории. Однако в силу своей занятости, отсутствия помощников много сделать он не успел. При нем впервые была введена шнуровая книга для записи новых поступлений, что упорядочило учет литературы. С присущей ему ответственностью В.Я. Джунковский отнесся к составлению каталога. В 1823 г. он выступил на заседании Общества наук, организовав обсуждение схемы классификации, разработанной им. Известно, что он подготовил большую работу «О библиографических системах», которую предполагалось опубликовать во 2 томе «Трудов Общества наук». К сожалению, он не был издан. Ректор-библиотекарь выполнил главное свое обещание. В 1824 г. был издан составленный им первый печатный систематический каталог «*Catalogus librorum Bibliothekae Caesareae universitatis literarum Charcoviensis*».

К сожалению, каталог, созданный В.Я. Джунковским, не стал объектом историко-медицинского изучения. Учитывая, что около 90% предоставленной в нем литературы издано на иностранных языках, подобное изучение могло бы показать богатство и разнообразие мировой медицинской литературы, ее прогрессивные тенденции.

Не попал он и в поле зрения библиотековедов. Только через 200 лет удалось это осуществить, сделав библиотечно-библиографический анализ каталога.

Каталог не только ввел в научный оборот информацию об имеющихся в библиотеке изданиях, но дал представление о содержательном, авторском языковом составе фонда. Всего в нем отражено 6266 записей. В него не включен большой фонд диссертаций, периодических изданий, дублетных экземпляров.

В связи с отсутствием специалистов, опыта, традиций в создании книжных печатных каталогов, а также общепризнанной библиотечно-библиографической классификации, организация систематического каталога представляла особую трудность. Его составителю необходимо было самостоятельно разработать отраслевую структуру каталога, определить рациональный способ библиографической характеристики изданий, их группировки в пределах классификационных делений. Подойдя к поставленной задаче с научно-исторических позиций, В.Я. Джунковский ознакомился с большинством существовавших к тому времени западноевропейских и отечественных классификаций. Естественно для него особое значение имели классификации, распространенные в западноевропейских университетах, известные как факультетские системы, соответствующие факультетам классического университета. В предисловии каталога В.Я. Джунковский не только обосновал сущность каталога, но и показал высокий уровень своих профессиональных знаний, европейскую образованность. Он аргументировано объяснил, каким образом построена отраслевая структура каталога, его дробные деления. «...Такое расположение книг представляется мне наиболее целесообразным, потому что оно отвечает принятому энциклопедическому делению наук... К тому же, в самом размещении по разделам существует внутренняя связь предыдущего раздела с последующим». Отдав предпочтение европейской факультетской системе, В.Я. Джунковский привнес своеобразные группировки литературы, отличающие порядок ее расположения от западных сторонников.

Классификационные схемы других российских университетов (Московского и Казанского) были изданы значительно позже. Каталог профессора В.Я. Джунковского является хронологически первым книжным печатным каталогом университетских библиотек России.

Разумеется, с позиций современной науки принятые В.Я. Джунковским последовательность отраслей знания, природа связей между ними представляются искусственными, несколько наивными, но не совсем бесосновательными относительно существовавшего в то время представления о системе знаний. В этом обосновании важнейшим является признание обязательных связей между науками в прикладной фундаментальной классификации. Именно в таком направлении развивается сейчас классификационная мысль, отечественная система ББК. Как библиотекарь, потребность создания каталога он объясняет ростом фонда, необходимостью его раскрытия, частой сменой библиотекарей и субъективным подходом каждого из них к расстановке

книг. Составление каталога явилось реальным решением многих библиотечных проблем.

Печатный каталог В.Я. Джунковского стал фундаментом будущих систематических каталогов библиотеки Харьковского университета. Создававшиеся учеными – членами Библиотечных комиссий до конца XIX в. последующие печатные систематические каталоги (1866, 1872, 1884 и 1900 гг.), строились практически по схеме, принятой В.Я. Джунковским. Он был одним из первых профессионалов-каталогизаторов, теоретиков и практиков.

Нельзя не отметить высокой библиографической культуры В.Я. Джунковского. В его оригинальных работах по истории медицины, переводах присутствуют грамотно оформленные ссылки на источники, списки литературы, комментарии. Прилагаемые к «Краткому обозрению врачебной науки в России с древних до нынешних времен», «Показания имен сочинителей», «Показания замечательных вещей» – ни что иное, как профессионально сделанный справочный аппарат, состоящий из именного и предметного указателей. Созданные В.Я. Джунковским четыре печатных систематических каталога крупнейших к тому времени библиотек нельзя не рассматривать как профессиональные библиографические работы, а самого составителя как талантливого библиографа, одного из основателей медицинской библиографии.

Для современных исследователей они всегда будут свидетельством исторического процесса развития науки и, в частности, классификационной мысли, библиотековедения, вклад в которые профессора, ректора Харьковского университета, библиотекаря и библиографа Василия Яковлевича Джунковского – пример того, как много может сделать ученый для библиотеки.

Унікальні колекції у фонді Наукової бібліотеки ХНМУ

Т. Костюкевич

Шановні читачі! Дозвольте розповісти вам про один із фондів нашої бібліотеки, який на цей час мало використовується. Він, як заслужений пенсіонер, віддав всі свої знання на розвиток науки і тепер спочиває на полицях. Це фонд літератури виданням до 1900 року, який налічує близько 3000 документів.

Свій початок фонд нашої бібліотеки бере з дня заснування Імператорського Харківського університету 1805 року, до складу якого входив і медичний факультет. В різних підрозділах факультету створювались свої бібліотеки. Про це свідчать печатки на титульних сторінках книг. Це і «фармакологічна лабораторія», «анатомічний театр»,

«кабінет ч.патології і терапії», «гігієніческая лабораторія» Імператорського Харківського університету, та інші.

Багато літератури надійшло до нас з приватних колекцій. Знаходимо екслібриси видатних вчених професорів В.Я. Данилевського, Д.К. Родзівського, С.М. Компанейця, І.П. Щелкова, С. Алферева, М.А. Попова, В.Ф. Грубе, Н.С. Бокаріуса, В.В. Фавра, В.П. Крилова, М.К. Кульчицького, В.П. Воробйова, Г.Л. Янковського. Цікавість викликають вітюваті дарчі написи, переносячи нас в епоху героїчних сподвижників медицини. Власноруч зроблені помітки на сторінках книг тепер вже історичними постатями науки і практики медицини.

У 20-х роках минулого сторіччя бібліотека поповнилась великою партією книг з Німеччини, відібраних академіком В.П. Воробйовим. На титульних листках книг з цієї партії зустрічаємо печатки німецьких бібліотек та печатку Харківського медичного інституту. Адже у 1920 році медичний факультет Імператорського Харківського університету об'єднується з Жіночим медичним інститутом в Медичну Академію, а в 1921 році перейменовується у Харківський медичний інститут.

Про фонд літератури виданням до 1900 року можна розповідати дуже багато. Адже кожен документ – це своя історія: історія друкарства, історія тієї епохи, історія розвитку науки і практичної медицини.

В 2001 році Міністерством культури і мистецтв України було затверджено «Інструкцію про порядок відбору рукописних, рідкісних видань з бібліотечних фондів до Державного реєстру національного культурного надбання». В нашому фонді теж є видання, які відповідають вимогам цієї інструкції.

Серед іноземних видань документи датовані періодом з 1672 року по 1800 рік – латинською, французькою та німецькою мовами. Це книги, присвячені питанням медичної науки, історії медицини, довідники лікарських рослин, фармакології, анатомії та акушерству тощо.

Не менш цікавою є раритетна іноземна література після 1800 року. Наприклад: Енциклопедії лікарських рослин – «Hayne F.G. Geteue Darstellung und Beschreibung Der in der Arzneykunde Gerbräuchlichen Gewächse, Berlin, Aufkosten des Verfassers (Точне зображення та опис лікарських рослин, запроваджених в ужиток), який почав виходити з друку з 1805 року, та «Berg O.C. und Schmidt C.F. Darstellung und Beschreibung Sämmtlicher in der Pharmacopea Borussica Aufgeführten Offizinellen Gewächse, Leipzig, Verlag Von Artur Felix, [1863]» (Зображення та опис лікарських рослин Фармакопеї Боруссика). Видання друковані німецькою мовою. Унікальність цих видань в тому, що зображення лікарських рослин розмальовані акварельними фарбами ручним способом.

До вітчизняних видань, які відповідають вимогам «Інструкції ...», відносяться видання гражданського друку «Проект карантинного устава» - 1818 року, та «Исторія медицины в Росіи» - Вільгельма Ріхтера 1820 року та інші.

Відкриття університетів дало могутній поштовх розвитку вітчизняної медицини. Щоб мати змогу вивчати медичну науку викладачі та студенти перекладали іноземні видання. Студенти переписували лекції. Деякі рукописи лекцій та літографії рукописів збереглися в нашому фонді по цей час. Поступово з'являються праці і наших вчених мовою, доступною кожному студентові. Університетська типографія видає курси лекцій, читаних викладачами університету, друкує дослідження, праці співробітників та студентів. Це такі як: «Анатомико-фізіологическое описаніе органовъ движенія тѣла человѣческаго» - доктора медицини та хірургії Петра Нарановича 1850 рік; «Курсъ фізіологической анатоміи человѣческаго тѣла, читанный въ Харьковскомъ университетѣ прозекторомъ Вилкомирскимъ» - 1863 рік, та інші.

У фонді літератури виданням до 1900 року біля 120 робіт співробітників медичного факультету. Вивчаючи документи фонду, можна прослідкувати за життям і діяльністю окремих працівників і студентів університету. Так, готуючи матеріали до «Історії Харківського Університету», професором М.О. Поповим друкується низка біографій професорів, прозекторів, наприклад: професорів Л.О. Ванноті, Д.Ф. Лямбля, І.Ф. Леонова; прозекторів І.О. Вілкомірського, П.В. Дударева тощо.

Унікальна збірка праць студентів «Школьная хроника», яка друкувалася під керівництвом та за кошти проф. В.П. Крилова, теж знайшла своє місце на полицях фонду.

Життя університету тісно пов'язане з життям міста. Професори університету були членами Медичного товариства Харкова. Їхня прогресивна діяльність знайшла своє відображення в звітах та збірках праць. В фонді збереглися звіти про санітарні огляди міста Харкова, документи про становлення його санітарно-епідемічної служби. Вчені Харківського університету підтримували зв'язок з університетами інших міст, та обмінювались своїми працями. Так, в нашому фонді є видання Київського, С.-Петербурзького, Томського, Московського, Казанського, Юрського та інших учбових закладів.

До складу фонду літератури виданням до 1900 року входить підрозділ, який своєю унікальністю заслуговує на особливу увагу. Це дисертації. Серед них знаходиться дисертація, яка була представлена в фізико-математичний факультет Імператорського С.-Петербурзького

університету для одержання ступеня доктора хімії «Разсужденіе. О соединеніи спирта съ водою» - Д. Менделєєва 1865 року.

Серед дисертацій, захищених у Харківському університеті, знаходимо дисертації Л. Гіршмана, М. Тринклера, М. Попова, В. Фавра.

Рік за роком розмінює час. Дуже швидко сучасність стає історією. І наш обов'язок зберегти ті крихти, які дійшли до нашого часу, не зважаючи на революції і війни. Вивчення цього фонду поступово розкриває свої таємниці, розповідаючи деталі історії нашого університету, історії медицини.

**Матеріали ювілейної конференції,
присвяченої 90-річчю Наукової бібліотеки
Харківського національного медичного університету**

27 жовтня 2010 року

Відповідальний за випуск І.Ш. Іванова